نەتەوایەتی و پۆست مۆدێرنیزم

ئەکرەمی میهرداد

بیروباوەڕی پۆست مۆدێرنیزم دەربارەی پرسی نەتەوایەتی, زیاتر لە مۆدێرنیزم گرنگی بە نەتەوایەتی دەدات و لە هەندێك لایەندا بەشدارییەکی زیاترە لە مۆدێرنیزم بۆ شیکردنەوە و لێکدانەوەی نەتەوە و نەتەوایەتی . سەرەتا بۆ ئەوەی بتوانین لەم پرسەدا بەشدارییەکی باشتر بکەین و بتوانین لە روانگەی پۆست مۆدێرنیزمەوە زیاتر لە راستینەی نەتەوایەتی و ناسنامەکان بگەین, پێویستیمان دەبێت کە زانین و لێکۆلینەوەی نوێ و هاوچەرخ بۆ هەردوو دیاردەکە بکەین, کە ئەوانیش دیاردەی نەتەوایەتی و پۆست مۆدێرنیزمە. دەمەوێت وەبیرهێنانەوەیەك بۆ ئەو بیر, ئاست و لێکدانەوانە بەیان بکەم کە تا ئێستا دەربارەی نەتەوایەتی من بۆ خۆم پێیان گەیشتوومو باسی ئەوەش ناکەم کە ئەم شیکردنەوەیە, تاکە شیکردنەوەی راست و گونجاوە, بەڵکو دەتوانین بۆ دیاردەیەکی دیاریکراو, بۆ نموونە نەتەوایەتی, بیرو لێکدانەوەی جیاواز و جۆراوجۆرمان هەبێت و سەرەنجام لە گفتوگۆی نێوان ئەو پێناسە و لێکۆلینەوانە, بۆ هەمان دیاردە, بتوانین لە راستی نزیك ببینەوە.

یەکەمین ئاست و ئاسۆی تێگەیشتن لە پرسی نەتەوایەتی ئەوەیە کە، نەتەوەکان وەکو دەرکەوتەیەك یان دیاردەیەکی مێژوویی، سیاسی، ئابووری، فەرهەنگی و کۆمەڵایەتی دەناسرێت، واتە نەتەوە دیاردەیەکە کە هەموو ئەو رەوشانەی کە ناوم هێنان کاریگەرییان هەیە لەسەر دەرکەوتنی و پێشکەوتنی، نەتەوەش پەیوەندی و کاریگەری لەسەر ئەوان هەیە. مەبەست لە باسکردنی ئەم ئاستە(ئاسۆیە) بۆ ناساندنی نەتەوە ئەوەیە" کە نەتەوایەتی تەنها لێکدانەوەیەکی فەرهەنگی یان (زمانی) بۆ ناکرێت، ئەگەرچی هێندێك بیروباوەڕ هەن کە نەتەوایەتی بە زمان یان فەرهەنگ یان وەکو رێبازی ئەڵمانی نەتەوە بە پەروەردە دادەنێن. قوتابخانەی ئەڵمانی لەسەر دەستی (فیختە ١) نەتەوە و نەتەوایەتی وەکو دیاردەیەکی نەژادی و فەرهەنگی دەناسێنن و دەلێن هەموو ئەو کەسانەی بە ئەڵمانی دەدوێن لە ئەوروپا بە ئەڵمانی و ئەڵمانیان دەزانن. ئەم بیروباوەڕە یەکێك بوو لەو هۆیانەی بە داخەوە لە ئەنجامدا نازیزم و فاشیزمی لێپەیدا بوو، سەرەئەنجام گەیشتنە ئەو رادەیەی کە ئەلمانیا و ئارییەکان بەرتر(امتیاز)یان هەیە بەسەر نەتەوەکانی دیکەدا. لێکدانەوەی ستالین و مارکسیستەکان لە نەتەوە، وەکو دیاردەیەکی ئابووری و بە تایبەتیش ئابووری سەرمایەداری دەزانن، ئەگەر نەتەوەیەکیش (وەکو کورد یان ئەرمەن یان یەهودی پێش ١٩٤٨) بێبەش بووبێت لە ئابووری هاوبەش، بەپێی لێکدانەوەی تاك رەهەند و تاك ئاسۆکەی ئەوان (لێکدانەوەی ئیکۆنۆمیستی)، ئەوا لە نەتەوەیی بوون دەکەوێت و پێکهاتەکانی دیکەی نەتەوە فریای ناکەون. لێکدانەوەی تاك ئاستی، یان تاك بیروباوەڕی کە یەکێکە لە تایبەتمەندییەکانی شیکردنەوەی مۆدێرنێتی بەهەموو بیروباوەڕەکانی (ناسیونالیستی، مارکسیستی و لیبرالی)یەوە، کە بەپێی مەبەست و بەرژەوەندییەکی دیاریکراو نەتەوەیان تا رادەی ئەو تاك رەهەندییەی خۆیان هێناوەتە خوارەوە و ئەمەش وێرای ئەنجامی جەنگ و توندوتیژی وەکو بەرئەنجامێکی مەنتقی ئەو بیروباوەڕانە و بەگژاچوونی بیروباوەڕەکانی دیکە.

ئـەو بیرانـە, ئاسـتانە, سیاسـەتانە لـەوە بێئاگـان (یـان نەیاندەویسـت کـە بـزانن!)نەتـەوەکان دیاردەیـەکی مێـژووین و هـەموو رەوشـەکانی ئـابووری, سیاسـی, فەرهەنگی و کۆمەڵایەتی کاری تێدەکـەن و هـەموو بیروباوەڕەکـانیش بـەدەوری خۆیـان کاریگـەری و بەشـدارییان لـە نەتەوایەتیـدا هەیـە و نەتەوایـەتیش جێگادەسـتی تائێسـتا بـەوان و بـە مێـژوو, ئـابووری , فەرهـەنگ و سیاسـەتی جیهانییـەوە دیـار و ئاشـکرایە. رەخنەی نوێ و پۆست مۆدێرنیزم لە بۆچوونی زمانـەوانی و فەرهـەنگی وامـان لێـدەکات کە تەماشای نەتەوەکان بکەین و ببینین, کە بەشی زۆری ئـەمریکای لاتـین بـە ئیسـپانی دەدوێن و زمانی ئیسپانی زمانی رەسمیانـە، بـەڵام (ئیسـپانی) نـین. چـەندین نەتـەوە و وڵات بە فارسی دەدوێـن و فـارس یـان (ئێرانـی) نـین. چـەند وڵات و نەتـەوە بـە تـورکی دەدوێـن و تـورك و (تورکیـا) نـین. بەشـێکی زۆری ئـەفریقا بـە فەرەنسـی و ئینگلیـزی دەدوێن و لە راستیدا ئینگلیز و فەرەنسی نین و لەمانـەوە دەگەینـە ئـەو ئەنجامـەی کـە هەموو ئەو وڵات و نەتەوانەی بە ئینگلیزی دەدوێن (جگە لە ئینگلانـد) هیچیان ئینگلیـز نین و بۆمان دەردەکەوێت کە بەشی زۆری جیهان بە زمانی نەژادی و فەرهـەنگی خۆیـان نادوێن، بەم جۆرە بۆمان دەردەکەوێت کە تەنها شیکردنەوەی زمـانیی و فەرهـەنگی بـۆ نەتەوەکان بەتەنها نابنە ئاست و ئاسـۆیەکی گونجـاو بـۆ ناسـین و دیـاریکردنی چـەمکی نەتەوە . ئەوەی کە پۆسـت مـۆدێرنیزم فێرمـان دەکـات, ئەوەیـە کـە هەمیشـە لەچـەند ئاست, ئاسۆ, بیر و بەرژەوەندیدا دیاردەکان بناسین و لە ئەنجامی گفتوگۆی نێـوان ئـەو بیرانەدا دەتوانین زیاتر لە راستی نزیك ببینەوە. لێـرەدا دوو رەوش و میتـۆدی گرنگمـان بۆ دەردەکەوێت" یەکەم, ئەوەیە ئێمە لە زانستی کۆمەڵایەتیدا تەنها دەتوانین لە راستی وبەرژەوەندی و بەهرەمەندی و ئازادی زیـاتر نزیـك ببینـەوە, واتـە زانسـتی کۆمەڵایـەتی وەکو زانستی ئەزموونی یان زانستی ئەبستراکت (ماتماتیك, فیزیك, بایۆلۆجی) نییـە کـە بتوانین بە ئەنجامی تەواو و راست بگەین, بەڵکو ئەوەیە کە لە زانستی کۆمەڵایـەتی یـان دیاردەکـان (وەکـو نەتەوایـەتی) هـەموو هەوڵـەکان, بیرەکـان, ئاسـۆکان, بـۆ زیـاتر

نزیکبوونەوە لە راستی و دووەم, دەگەینە ئەو ئەنجامەی کە ئێمە لە نێوان گفتوگۆی ئەو بیرانە,(ئاستانە) و بەرژەوەندییانە دەتوانین لە راستی زیاتر نزیك بینەوە (٢)

. کاتێك کە باسی ئەوە دەکەین نەتەوایەتی دیاردەیەکی فرەیە و هەموو رەوشەکانی ئابووری, سیاسی, فەرهەنگی, و کۆمەڵایەتی دیاری دەکەن, تەنانەت سیاسەتی نێودەوڵەتیش کاریگەری هەیە لەسەر دیفاکتۆی نەتەوەکان, ئەگەر تەماشای ئەوروپا بکەین کە کێشەی نەتەوایەتی لەو کیشوەرە زیاتر لە هەموو شوێنێك چارەسەر کراوە, بەڵام هێشتا کەم وڵات هەیە لە ئەوروپا کە تاك نەتەوە بێت, کارل پۆپەر دەڵێت: ((تاکە وڵاتێك تاك نەتەوە بێت تەنها ئەڵمانیایە)) (٣).

ئەمە پەیوەندی بەو دیفاکتۆیە هەیە کە سیاسەتی نێودەوڵەتی لە دوای ساڵی ١٨١٥ تا رادەیەك توانی جێگیرییەکی سیاسی بۆ ئەوروپا لەسەر بناغەی بەناو (دەوڵەتی نەتەوە) یان (دەوڵەتی نیشتمان) پەیدا بکات، ویرای ئەوەش تا ئێستا کێشە و پرسی نەتەوایەتی ماوە و لە ساڵانی نەوەدەکاندا گەلێك کێشەی لەو جۆرەمان لە خودی ئەوروپاشدا بینی, ئەمە سەرەڕای بوونی پرس و کێشەی نەتەوایەتی لە وڵاتانی دیکەی دنیا، بوونی وڵاتانی چەند نەتەوە لە ئەوروپایەکی چارەسەرکراوی کێشەی نەتەوایەتی بە تەواوی, لێکدانەوەی نەژادی یان زمانی بۆ نەتەوەکان پەسەند ناکات.

دووەمین ئاستی ناسین و لێکدانەوەی نەتەوە و نەتەوایەتی, ئەوەیە کە نەتەوەکان خاوەنی چەند پێکهێنەرێکی میللین و ئەو پێکهێنەرانە هەموویان کاریگەریان هەیە لەسەر پرسی نەتەوایەتی, واتە نەتەوە چوارچێوەیەکی گشتییە کە خاوەنی چەند تایبەتمەندی هاوبەشە لە زمان, خاك, فەرهەنگ, ئابووری, باری سایکۆلۆژی و دەسەڵات (٤). لێکدانەوەی پێشو کە لێکۆلینەوەکەی ستالینە بۆ پێکهێنەرەکانی نەتەوە تا ئێستا باشترینە لەو مەیدانەدا, بەڵام خراپی دیدی ستالین ئەوەیە کە ئەگەر یەکێك لەم پێکهێنەرانە لەنەتەوەدا نەبوو, ئەوا ئەو کۆمەڵە خەڵکە لە حالەتی نەتەوەیی دەکەون، بە تایبەتیش ستالین سەبارەت بە پابەند بوونی بۆ شیکردنەوەی ئابووریانەی مارکسیزم مەرجی ئابووری هاوبەش لەوانی دیکە بە گرنگتر دەزانێت و دەڵێت ئەوکۆمەلانەی

خاوەنی ئابووری هاوبەش نین نابنە نەتەوە. ئەگەر تەماشای نەتەوەکانی "(سیرب, کروات, و بۆسنە) بکەین دەرئەکەوێت کە هەرسێکیان(سرب و سلاڤن), بەڵام پێکهێنەری دینی ئەوانی بەم جۆرە لێك جیا و جیاواز کردووە, سیربی ئەرسەدۆکس, کرواتی کاسۆلیك و بۆسنەی ئیسلام بوونەتە سێ نەتەوەی جیاواز لەیەك و گەلێك توندوتیژی و دوژمنکارییان لە دژی یەکتری نواندووە. جیابوونەوەی پاکستان و بەنگلادیشی ئیسلام لە هیندستانی هیندۆس, جیابوونەوەی ئەو ئۆردوو نەژادانە بەهۆی دەسەڵاتی بەریتانیا و دینی ئیسلامەوە بۆ نەتەوەی جیاواز. لێرەدا بۆمان دەرئەکەوێ کە ئاست یان پێکهێنەری دینی کاریگەری گەورەی لەسەر نەتەوەکان هەیە, جیابوونەوەی ئیرلەندای کاسۆلیك لە بەریتانیا و ئێرلەندای پرۆتستانت و جیابوونەوەی کورد و فارسی (ئاری نەژاد) لەسەر بناغەی شیعە و سوونەبوون ئەو دیاردە و دیفاکتۆیانەن کە کاریگەرییان هەیە لەسەر رەوشی نەتەوەیی و نەتەوەکان.

بەم جۆرە دەرئەکەوێت کە تەنانەت ئەم ئاستەش بۆ خۆی فرە پێکهێنەر و فرە رەهەندە و هەموو تایبەتمەندی و پێکهێنەرەکان کاریگەرن لەسەر رەوشی نەتەوایەتی، مەرجیش نییە نەتەوەیەك بە شێوەیەکی ستاندار و گشتی لە هەموو ئەم مەیدانانەدا کارا بێت، بەڵکو بەو جۆرەیە کە باری مێژوویی, سیاسی, ئابووری و فەرهەنگی ئەو نەتەوە چۆنی بۆ دەستبدات بەو پێیە دەتوانێت لەم مەیدانانەدا یان هەندێك لەم مەیدانانەدا, کاریگەری و دەسەلاتی نەتەوەیی خۆی پیادە بکات و دەگەینە ئەو ئەنجامەی کە دیسان لێکدانەوەی تاك ئاست و تاك پێکهێنەر, دەبێتە میتۆدێکی میتافیزیکی و لێکدابڕاو, هەرچەندە هەندێك لە بیروباوەڕەکان بەو جۆرە هەڵوێستیان نواندووە.

ئەم دوو ئاست و ئاسۆیە بۆ ناسین و شیکردنەوەی نەتەوە و نەتەوایەتی, دەبنە دوو ئاستی بابەتی بۆ نەتەوەکان بۆ زیاتر شارەزابوون لە نەتەوایەتی پێویست دەبێت بچینە سەر ئاستی خۆیی بوون (زاتی).

سێیەمین ئاست و ئاسۆی نەتەوە, ئەوەیە کە دەبێت نەتەوەکان لەواری تایەبەتی و خودیدا توانایەك بنوێنن بۆ ئەوەی خۆیان بسەلمێنن و نەتەوایەتی خۆیان پیادەبکەن،

بۆ زیاتر شیکردنەوەش پەنا دەبەینە بەر بڕوای زانا و فەیلەسووفی سەدەی نۆزدەی فەرەنسی (ئێرنست رینان) کە دەڵێت"((نەتەوە دەنگدانێکی بەردەوام و ڕۆژانەیە)) (٥). یەکێك لەو نەتەوانەی کە بەردەوام دەنگی بەخۆی داوە, ریفراندۆمی بۆخۆی کردووە, خۆی سەلماندووە نەتەوەی کوردە, واتە ئەگەر نەتەوەیەك نەتوانێ خۆی بسەلمێنێ لەوانەیە لە نەتەوایەتی بکەوێ، یان ببێتە نەتەوەیەکی دیکە. ئازەرییەکان لە ئێران, هەرچەندە لە کورد زۆرترن, بەڵام بەرەو ئەوە دەڕۆن کە زیاتر ببنە فارس و ئێرانی, چونکە نەیاتوانیوە یان نەیانویستووە بە ئازەری تورك بمێننەوە. (ئێرنست گیلنەر)ی بەریتانی دەڵێت"((نەتەوە فەرهەنگ و ئیرادەیە)), واتە نەتەوە و فەرهەنگەکەی بە ئیرادە و کار دەچنە حاڵەتی کردەیی و پیادەکردنەوە. یان هەر خۆی دەڵێت کە : نەتەوایەتی نەتەوە دروستدەکات (٦) . مەبەست لەمەش ئەوەیە کە دەوڵەت یان بزووتنەوەی نەتەوایەتی دەتوانێت نەتەوە دروستبکات. ئەگەر چی ئەم پێناسەیە بۆ نەتەوە تاك ئاراستەیە, بەڵام هێشتا بەشێك لە راستی تێدایە و خۆیی بوون و سەلماندنی نەتەوەکان یەکێکن لە ئاستە گرنگ و چارەنووس سازەکانی نەتەوایەتی. قوتابخانەیەکی دیکە, کە بە پەیڕەوی سۆسیال دیموکراتی نەمسا(ئۆتریش) ناسراوەو لەسەر زمانی ئۆتۆباوەری ڕابەریان : نەتەوە بەرەنگدانەوە و بەجێهێنانی پێداویستییە کۆمەڵایەتی, سیاسی, فەرهەنگی و ئابوورییەکانی ئەو خەڵکانە دەزانن کە ئەو نەتەوەیەی لێ پێکهاتووە (٧). ئەم لێکدانەوە چەپە, شیکردنەوەیەکی رادیکال لەبەرژەوەندی خەڵك ، بە تایبەتی کرێکاران و زەحمەتکێشان لە نەتەوە بەیان دەکات.

تێکەڵاوکردنی هەردوو باری بابەتی(خاڵەکانی ١ و ٢) و خودی (ئاستی سێیەم) **ئاستی چوارەم** پەیدا دەکات, کە ئەویش ڕەوشی نەتەوەیی بوونە بەهەردوو ئاستەکانی بابەتی و خودی. لێکۆڵیاران و زاناکان دەڵێن باشترین جۆری نەتەوەیی بوون, هۆشیارییە دەربارەی خۆ و ئاگایی ئەو نەتەوەیە کە دەتوانێت چۆن و لەکام ڕێگا و بەهۆی کام لەپێکهێنەرەکانەوە (کە ئەو کاتە ئەو نەتەوەیە تیایدا بەهێزە) دەتوانێت هۆشیاری و نەتەوەیی بوونی خۆی پیادە و بەرجەستە بکات. ئاگایی دەربارەی خۆ و

نەتـەوەیی بـوونی ئێـران یـان (هویـت ایرانـی)بـوو کـە شـیعەی دوانـزە ئیمـامی کـردە مەیـدانێکی گرنگـی خۆجیاکردنـەوە لـە سـونەی عوسمـانی و عـەرەبی و توانیـان لـەو رێگایـەوە چوارچـێوە و پـەرژینێکی پتـەو بـەدەوری ئێرانـدا بـۆ خۆپاراسـتن لـە هێـزە ئیسلامییە دژەکانی دەوروبەری خۆیان پەیدابکـەن .. ئاگایی و هۆشـیاری ئـەمریکا وای کرد کە وڵات و نیشتمانی ئەمریکا لەسەر بناغەی هاوڵاتی یـان هاونیشـتمانی بنیـاتبنێن, نەك لەسەر بناغەی نەژاد و فەرهەنگ _نموونەی ئـەڵمانیا و ئیتاڵیـا_ چـونکە سیاسـەتی نەژادی و زمانی و فەرهەنگی دەروەستی فرەیی جیاوازی نەژادی ئەمریکا نەدەهات بۆیە سەرەنجام لەسەر بناغەی مافەکانی مرۆڤ و هـاوڵاتی بـوون, رەوایـی و فەرهـەنگی وڵاتـە یەکگرتووەکانی ئەمریکایان وەك نیشتمانێك پێکهێنا.. هـەر بـەو بۆنـەوە, ئەلبانییـەکان وێرای جیاوازبوونیان لە بواری ئاییندا و دابەشبوونیان بەسەر ئایینەکانی ئەرسـەدۆکس, کاسۆلیك, ئیسلام و تەسەوف, پەنایان بـردە بـەر رەهەنـد و ئاسـتی زمـانی وەکـو تاکـە پێکهێنەری هاوبەش بۆ بنیاتنانەوەی نەتەوایەتی ئەلبانی, چونکە دەبێت ئەوەش لەبـەر چاو بگرین کـە ئەلبانـەکان بەسـەر چـەند وڵات و دەوڵەتێکدا دابـەش کرابـوون و خـاکی هاوبەشیان لێزەوت کرابوو.

ئاگـایی و هوشـیاری دەربـارەی خـۆ, وای کـرد کـە یـەهود پاراسـتنی ناسـنامە و نەتەوەیی بوونی خۆیان لە بواری دەسەڵاتی ماڵی و پشتبەستن بە هێزە گەورەکانی دنیا و فشار بۆهێنانیان (ئەمریکا, بەریتانیا, فەرەنسا و سۆڤێت) بکەنە مەیدانی سەرەکی بۆ دەنگدان بە خـۆ سـەلماندن و هێزپەیـداکردنی نەتەوایـەتی، سـەرەنجام بـەهۆی هـەردوو پایەی دەسەڵاتی ماڵی و پشتیوانی نێودەوڵەتی توانیان لە کۆنگرەکـانی زایۆنیزمـدا (لـە ساڵی ١٨٩٦ بەدواوە) و لەبەر رۆشنایی ناسیونالیزمی ئەوروپی دووبارە نەتەوەیی بوون و ناسنامەی خۆیان پەیدابکەنەوە, سەرەڕای لەدەستچوونی خاکی هاوبەش و نیشـتمان, ئابووری هاوباش, فەرەهەنگ و تەنانەت زمان و دینی هاوبەشیش , گەڕانـەوە بـۆ خـاکی بـاپیران و دەسـتیان کـرد بـە دامەزرانـدنی دەوڵـەتێکی نەتـەوەیی و دینـی.. ئـەوەی وا دەکات کە رابەران و هۆشیارانی نەتەوە هەوڵ بدەن و بزانن چۆن و لەکام رێگا و بەهۆی

کام پێکهێنەر و ئاست وئاسۆوە دەتوانن هێز و نەتەوەیی بوونی خۆیان پیادە و بەهێز بکەن, زانستکاران و بیریارانی بواری نەتەوایەتی ناویان ناوە هۆشیاری دەربارەی خۆ, کە هۆیەکی زۆر کاریگەرە بۆ بنیاتنانی ناسنامە و نەتەوەیی بوون.

ئاستی پێنجەم کە زۆر گرنگ و کاریگەرە بۆ باشترناسین و تێگەیشتنی نەتەوە و ناسنامە, ئاستی دەسەلات یان دەوڵەتە, ئەگەر چی نەتەوە سەرچاوەیە بۆ پەیداکردنی دەسەلات و دەوڵەت, هەر بەو رادەیەش دەوڵەت دیسان و سەرلەنوێ نەتەوە دروستدەکاتەوە (٨) . رەخنەی نوێ و پۆست مۆدێرنیزم لە هاوکێشە بەناوبانگەکەی (ئێرنست گیلەر) کە دەڵێت: ((نەتەوە لەلایەن دەوڵەت یان نەتەوایەتییەوە پێکدەهێنرێت, نەك بەپێچەوانەوە)) , بەو شێوەیەی خوارەوە : باشە دەوڵەت یان نەتەوایەتی لە کوێ پەیدا دەبێت و سەرچاوەکەی کامەیە, ئایا لە وڵاتێکی دیکە و شوێنێکی دیکەوە پەیدای دەکات یان لەناو خودی نەتەوە و بە پشتیوانی رەهەند و ئاست و پێکهێنەرەکانەوە, دەوڵەت یان دەسەلات پێکدێت. کەواتە سەرچاوەی دەوڵەت و دەسەلات خودی نەتەوەیە، بەلام دەسەلات و دەوڵەت ئاست و رەهەندێکی گرنگ و کاریگەر دەبێت لە ئایندەی نەتەوەدا و سەرلەنوێ ئەو نەتەوە دروستدەکاتەوە. بیروباوەڕی مۆدێرنیزم پێی وایە کە نەتەوە یان دەوڵەتی نەتەوە بکەرێکی کۆنە لەسەردەمێکی مۆدێرندا, چونکە تەواوی پێکهێنەرەکانی ئەو بکەرە هی کۆن و پێش سەردەمی مۆدێرنن و بە پشتیوانی ئەو ئاست و رەهەندانەی پێش مۆدێرنیزم ئەم بکەرە پێدەخاتە سەردەمی مۆدێرنەوە. هەرچۆنێك بێت ئاست و پێکهێنەری دەسەلات (دەوڵەت) ئاستێکی گرنگ و کاریگەری نەتەوەیە و بەبڕوای من هاوکێشەی گونجاو بۆ ئەم ئاستە بەم جۆرەی لێدێت : (نەتەوە دەوڵەت "دەسەلات").

ئەم لێکدانەوەیەش یەکێکە لە هاوکێشە گرنگەکانی پۆست مۆدێرنیزم دەربارەی بکەرێتی (Subjectivity) و بەرکارێتی یان بابەتی بوون (Objectivity) و بەم جۆرە (SubObj) , بکەر و بەرکار جێگاکانیان دەگۆڕن و هەردووکیان هەم بکەرن و هەم بەرکارن و لەسەر یەك کاریگەرن (٩).

ئاست و ئاسۆی شەشەم بۆ شارەزابوون دەربارەی ناسنامە و نەتەوەکان ئەوەیە کە زۆربەی کۆمەڵەکان لە حاڵەتی نەژادیدا ناناسرێن و کەم کۆمەڵ هەیە (مەگەر کۆمەڵە داخراوەکان و ناوچە دوورە دەست و گۆشەگیرەکان) لەحاڵەتی نەژادیدا مابنەوە. سەردەمێکی زۆر و لەژێر کاریگەری بیرکردنەوەی قوتابخانەی ئەڵمانی تێزی (دەوڵەت – نەتەوە) کرابۆوە بناغەی رەوایی بۆ دەسەڵاتی سیاسی و هەرچەندە ژمارەیەکی زۆر کەم لە وڵاتانی گرتەوە بەڵام لەبەر دوو هۆ بووبوونە مۆدێلێك بۆ رەواییدان بەدەسەڵاتی دەوڵەتەکان , یەکەم ئەوەبوو کە ئیمپریالیزمی ئەوروپی (فەرەنسی و بەریتانی) دەیویست وڵاتانی ژێردەستی خۆی وەکو (عێراق, ئێران, سوریا, ئەردەن, فەلەستین, میسر, ئەفغانستان, پاکستان... هتد), وەکو دەوڵەتی نەتەوە بناسێنێت, هەرچەندە هیچیان نەگەیشتنە ئاستی نەتەوەیی بوون سەبارەت بەوەی فرەنەژاد بوون، لەهەمان کاتدا هیچ مافێکی مەدەنی و شارستانیش کاری پێنەدەکرا بۆ دروستبوونی دەوڵەتی هاولاتی (کە مەبەستی ئێمە لە ئاستی شەشەمدا). دووەم هۆ ئەوە بوو, کە دەسەڵاتداران و ناسیونالیستەکانی جیهانی سێهەم (بە تایبەتی ناسیونالیزمی فارسی, تورکی, عەرەبی, ..هتد) لەژێر کاریگەری تێزی دەوڵەتی نەتەوەیی و نەژادیدا لە هەوڵی ئەوەدابوون تیۆرێك یان چەند تیۆرێك بۆ ناسیونالیزمی خۆیان پەیدابکەن و ئەم تیۆرە بووە پەتایەك و بەشی هەرە زۆری جیهانی سێهەمی گرتەوە. بەڵام ئەم تێز و تیۆرییە زۆر زوو شکستی هێنا، سەرەڕای ئەنجامی کارەساتبار و توندوتیژی لە مەیدان کرایە دەرەوە و لەلایەن تیۆر و چارەسەری ئەمریکی و فەرەنسی بۆ دەوڵەت هاوڵاتی بوون لەسەر بناغەی رەوایی مافەکان و بە پێی (راگەیاندنی مافەکانی مرۆڤ و هاوڵاتی)پاراستنی ناسنامەجیاوازەکان، دەوڵەتی هاوچەرخ پێکهات و ئاسۆیەکی نوێ بۆ چارەسەری کێشەی ناسنامە و نەتەوایەتی هاتە مەیدان و چارەسەرێکی باشتر, گونجاوتر و مرۆڤانەتر بۆ کێشەی ناسنامە لە ئاسۆدا دەرکەوت. تێزی دەوڵەتی نەتەوە, کە رەوایی دەدا بە ڕەوشی نەتەوەیی و باڵادەستکردنی فەرهەنگ و دەسەڵاتی نەتەوەی سەردەست (چونکە کەمترین دەوڵەتی دنیا جووتە لەگەڵ حاڵەتی نەژادی و فەرهەنگیدا)

و زۆربـەی وڵاتـەکان فرەنەتـەوەن, گـەلێك کارەسـات و توندوتیـژی و جـەنگی نایـەوە و گەلێك نەتەوەی وەکو کورد, ئەرمەن, ئەمازیگ, تبت و ... هتد بەو هۆیەوە کەوتنە ژێر باری چەوسانەوەی نەتەوایەتی و فەرهەنگییەوە ..

تیۆر و تێزی هاوڵاتی دەتوانێت ڕێگایەکی چاکتر و گونجاوتر بێـت بـۆ چارەسـەری کێشەی ناسنامە و مافەکان و ڕەواییەکی فـراوانتریش بـۆ دەسـەڵات پێکـدەهێنێت، بـەم جۆرە ڕەوایـی ئـەم سـەردەمە لـە بـیری پۆسـت مۆدێرنیزمـدا ڕەوایـی هـاوڵاتی بـوون و مافـەکانی مرۆڤـە و لـە ڕاگەیانـدنی مافـەکانی مرۆڤـدا مـافی فەرهـەنگی و نەتـەوەیی هەموانیش بە سروشتی و پیرۆز و بەرهەق ناسراوە، ئەگەرچی ئەو فەرهـەنگ و نەتەوانـە بچوکیش بن, مەرج نییە ڕێزگرتن لە ڕەوشـی فەرهـەنگی و نەتـەوەیی هـەر بـە دەوڵـەتی نەتـەوە بێتـە دی, پـرۆژەی هـاوڵاتی و مافـەکان دەتوانێـت باشـتر و گونجـاوتر کێشـەی ناسـنامە و نەتـەوەکان چارەسـەر بکـات. هەرچـەندە تێـزی دەوڵـەتی نەتـەوە, تێزێکـی ئایدیال (مثالی) و سەیردێتە بەرچاو , بەڵام ئەگەری جێبەجێ بوونی لە زۆربـەی وڵاتـانی دنیادا نایەتە دی و بەناوی دەوڵـەتی نەتەوەشـەوە گـەلێك چەوسـانەوە و کارەسـات لـە دژی زۆربـەی نەتـەوەکانی دنیـا پیـادەکراوە. پۆسـت مـۆدێرنیزم, بـەدوای چارەسـەری مومکین و شایانی جێبەجێکردنەوەیە و پێی وایە کە پرۆژە و تێزی ئایـدیال نایەتـەدی و ئەگەری هاتنەدی زۆر کەمە و بەوناوەشـەوە زۆر زوڵـم و چەوسـانەوە پەیـدابووە, بـەڵام دەکرێت پـرۆژەی مـومکین و نزیـك لەبەرژەوەنـدی زۆرایـەتی بێتـە دی. تێـزی هـاوڵاتی, تیـۆرێکی نزیکـە لەبەرژەوەنـدی زۆرایـەتی و بـەدیهاتن و پاراسـتنی مافـەکانی مـرۆڤ و ناسنامەکان. خاڵێکی دیکەی گرنگی پۆسـت مـۆدێرنیزم ئەوەیـە کـە دەوڵـەتی نەتـەوە, بەڕاسـتییەك (حەقیقـەت) نازانێـت ، بـەڵکو هەوڵێکـە لـە هەوڵـەکان. تیـۆری مـۆدێرن و دەوڵەتی نەتەوە, وەکو ڕاستییەك خۆی پێشان داوە, پۆسـت مۆدێرنێتـە پێـی وایـە کـە ڕاستی شتێکی سروشـتی نییـە، بـەڵکو ڕاسـتی یـان واقـع دروسـتدەکات و زۆربـەی جـار دەسەپێت. بۆ ڕزگار بوون لەم کێشەیە, چارەسەری گونجاو و فرە بۆ هەر کێشەیەك یان چەند کێشەیەك دەکرێت جۆرێك ڕێگاچارە پەیدابکەین. وێـڵ بـوون بـەدوای چارەسـەری

گشتی و ئیدەئاڵ کارێکە هەرگیز ناکرێت و تەنها بانگەوازێکی بەتاڵە و لە رێگای زۆر و سەپاندنەوە نەبێت نابێتە گشتی و پیادەناکرێت .

فەرهەنگ, رەوایی و ناسنامەی سەردەمی پۆست مۆدێرنیزم لە رێگای رەوایی و پیرۆزی مافەکانی مرۆڤ و هاوڵاتی بوون وپاراستنی ناسنامە جیاوازەکان پەیدادەبێت، هەر دەوڵەت و دەسەڵاتێك ئەگەر مافەکانی مرۆڤ و هاوڵاتی نەکاتە بناغە و فەرهەنگی رەوایی بوونی, لەم سەردەمەدا گومانی لێدەکرێت و ناتوانێت دیموکراسی بەرێوەبەرێت..

ئاست و بۆچوونی حەوتەم و کۆتایی لەسەر پرسی ناسنامە و نەتەوەکان, دەچێتە ئاستی جیهانگیری, لەسەردەمی جیهانگیریدا دوو هەڵوێستی دژ بەیەك دەبینین, هەندێك پێیان وایە جیهانگیری نکوڵی لە بوونی ناسنامە و نەتەوەکان دەکات و لایەنەکەی دیکەش لە هەڵوێستی نەتەوەیی و نەژادیانەوە لە دژی جیهانگیری دەجەنگن. جان جاك رۆسۆی فەیلەسوف و بیرمەند, لە زۆر کۆنەوە پێی وایە کە مرۆڤ دوو رەهەندی جیهانی و نیشتمانی هەیە و هیچ کامیان دژی ئەوی دیکەیان نییە (١٠). لەم سەردەمەشدا جاك درێدا پێی وایە کە پێویستمان بە جیهانیبوون و نێونەتەوەییەك هەیە کە بەبێ ئایدیۆلۆژیا و بەرژەوەندی بەرتەسك, ناسنامە و نەتەوەکان و بەرژەوەندییەکان کۆبکاتەوە و جیهانگیری بەوشێوەیەی دریدا دەبێتە ئامانجێك و ناسنامە و نەتەوەکانیش دەتوانن لەوێدا زیاتر بەهرەمەندبن(١١).

تا ئێستا توانیمان بە پێی لێکۆڵینەوە نزیکەکان لە میتۆد و بیروباوەڕی پۆست مۆدێرنیزم, مێژوو, گەشەکردن و ئاستەکانی نەتەوایەتی و ناسنامەکان باسبکەین, بۆ ئەوەی بتوانین رۆشنتر باسەکەمان فۆرمۆلە بکەین پێویستمان دەبێت لەچەند خاڵێکدا کورتەی میتۆد و روانگەکان باسبکەین، ئەوجا باشتر تێدەگەین کە بیری پۆست مۆدێرنیزم بە چ شێوەیەك لە دیاردەی ناسنامە و نەتەوەکان تێدەگات"

١) پۆست مۆدێرنیزم بە پێچەوانەی مۆدێرنێتی, پێی وانییە لە زانستی کۆمەڵایەتیدا بتوانین راست تەواو بەدەست بهێنین, بەڵکو هەوڵەکان و بیرەکان و

روانەگەکان دەتوانن لە راستی نزیکمان بکاتەوە . هەر لەم روانگەوە, وا دەڕوانرێت کە ئەو بیر و روانگانەی کە تا ئێستا لەسەر ناسنامە و نەتەوەکان دواون نەیانتوانیوە راستی رەها بەدەستبهێنن, بەو پێیەی کە گەیشتوونەتە هەندێك راستی بەڵام هەندێك هەڵە و کەم و کوڕیشیان هەیە.

٢) نزیکبوونەوە لەراستی, پێویستی بە بیر و روانگەی جیاواز هەیە, واتە دەبێت بڕوامان وابێت لە ئەنجامی گفتوگۆ و کاریگەری نێوان روانگە و بەرژەوەندییەکان دەتوانین لە راستینەی ناسنامە و نەتەوەکان نزیك ببینەوە. بیر و روانگەی مارکسیزم, کە ئابووری بە پێکهێنەری گرنگ و کاریگەر دادەنێت بۆ نەتەوە راستە, بەڵام ئەوەی ناراستە ئەوەیە کە مارکسیزم پێی وایە بەبێ ئابووری هاوبەش , نەتەوەکان حاڵەتی نەتەوەییان لەدەستدەدەن. واتە روانگەی نزیك لە راستی ئەوەیە کە ئابووری پایە و پێکهێنەری گرنگی نەتەوەیە (هەوڵدان بۆ نزیك بوونەوە لە راستی), بەڵام هەموو رەوشەکە بەهۆی ئەو پایەوە پێکنایەت و نەتەوەکان لە پێکهێنەرەکانی دیکەدا دەتوانن کاریگەری و رەوشی نەتەوەییان پیادەبکەن. روانگەی نەتەوەیی یان (نەژادی), یان ئەوەی پێی دەڵێن قوتابخانەی ئەڵمانی و ئیتاڵی بۆ نەتەوە پێی وایە حاڵەتی زمانی یان نەژادی دیاریکەری نەتەوەیە, ئەگەر چی ئەم رستەیە هەندێك راستی تێدایە, بەڵام راستی تەواو تیایدا بەدیناکرێت, چونکە هەندێك نەتەوە بەزمانی نەژادی و فەرهەنگی خۆشیان قسان ناکەن، بەڵام نەتەوەیی بوون یان ناسنامەی خۆشیان پاراستووە. قوتابخانەی ئەمریکی بۆ چارەسەری کێشەی ناسنامە و نەتەوەکان لە رێگای رەوشتی (هاوڵاتی)یەوە, دەتوانێت رێگا و چارەسەرێکی گونجاو بێت, نەك راستی تەواو لە رێگای بەهرەمەندبوونی ناسنامەکان. بەم جۆرە تێدەگەین کە هەموو باوەڕەکان بۆ چارەسەری ناسنامە و نەتەوەیی بوون, دەتوانن بە دەوری خۆیان بەشدارییکەن، بەڵام پەیڤین و کاریگەری نێوان ئەو باوەڕ و قوتابخانانە دەتوانێت زیاتر لە راستی نزیکمان بکاتەوە.

٣) دەبێت لە چەند ئاست و ئاسۆدا تێ بگەین و لە دیاردەکان لێیان بکۆڵینەوە و ئاستەکانی بابەتی , خودی و کاریگەرییان لەسەر یەکتر لەبەرچاو بگرین بەو شێوەیە

دەتوانین باشتر لە راستینەی دیاردەکان تێبگەین و مێژووش یەکێکە لەو رەهەندە گرنگ و کاریگەرەی کە ئەم رەوشەی تیادێتە دی.

٤) سەردەمی هاولاتی بوون و جیهانگیری نکۆڵی ناکات لە ناسنامە و نەتەوەکان، بەڵکو دەتوانێت رەوش و چوارچێوەیەکی فراوانتر بێت لە نەتەوایەتی. نەتەوایەتیش بەدەوری خۆی دەتوانێت پەیوەندی و کاریگەری خۆی لەسەر ئەو دوو دیاردە فراوانترە (هاولاتی و جیهانگیری) هەبێت، ئێمە دەتوانین بەم نەخشە ئەو سێ دیاردەیە باشتر رۆشن بکەینەوە.

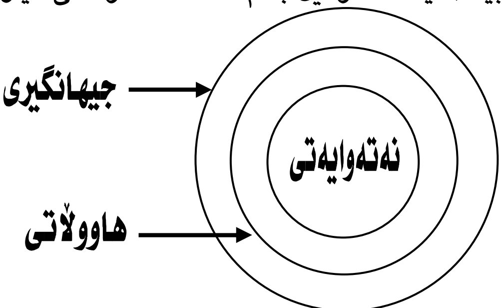

٥) لەگەڵ هەموو ئەمانەشدا هێشتا رێگا و ئاسۆ کراوەیە بۆ چارەسەر و ئالوگۆڕی کێشەی ناسنامە و نەتەوە و ولاتەکان و ئایندە دەتوانێت وەلامی بداتەوە کە ئێمە تا ئێستا لەبیر و خەیاڵماندا نییە.

پاش ئەوەی توانیمان، هەندێك زانیاری دەربارەی ناسنامە و نەتەوە و ولاتەکان لە روانگەی پۆست مۆدێرنیزمەوە شارەزابین چاکتر وایە، وردتر و رۆشنتر سەبارەت بە پۆست مۆدێرنیزم و سەردەمی پۆست مۆدێرن لە لێکۆڵینەوە بەردەوام بین و بتوانین ئەو ئاسۆیە رووناکتر بکەین.

پۆست مۆدێرنیزم، پۆست مۆدێرن، پۆست مۆدێرنێتی

ئەم سێ زاراوەیە لەسەرچاوەکاندا بەکارهاتووە، یەکەمیان، پۆست مۆدێرنیزم مەبەست لە بیر و باوەڕ و روانگەکەیەتی و پۆست مۆدێرن ئاوەڵناو یان (سیفەتە) و پۆست مۆدێرنێتی مەبست لە ڕەوش و هەلومەرجێکە کە لە دوای مۆدێرنێتییەوە پەیدا

بووە. هەوڵدەدەین سیفاتە ئاشکرا و کاریگەرەکانی پۆست مۆدێرنیزم یەك لە دوای یەك بناسین.

یەکەم: پێناسەیەکی گشتی بۆ پۆست مۆدێرنیزم لە ئارادانییە, بەڵکو خواست و هیوایەکە بۆ پرسیار, پرسیارێك کە لە نێو هەر وەڵامێکی گونجاودا پرسیارێکی دیکە بەرهەم دێت. ئەمە وتەی روناکبیر و فەیلەسوفی فەرەنسی (جیل دیلۆز)ە (١٢). ئەم رستەیە دوو حاڵەتی تێدا پەیدا دەبێت :

١/ ئەوەیە کە لێکدانەوەیەك یان پێناسەیەکی گشتی بۆ پۆست مۆدێرنیزم نییە, هەروەکو چۆن پێناسەیەکی گشتی بۆ نەتەوایەتی, دیموکراسی, و سۆسیالیزمیش لە ئارادانییە و چەند بیر و باوەڕ و روانگە لەسەر ئەو دیاردانە هەوەڵ و بیریان کردۆتەوە و هەریەکەیان لە روانگە و بەرژەوەندی خۆیان ئەو دیاردانەیان پێناسە کردووە. ئێمە باسی قوتابخانەی ئەڵمانی و فیختەمان کرد بۆ لێکدانەوەی نەتەوەکان, بە تەنها حاڵەتی نەژادی و فەرهەنگی کە لە زماندا بەیانکراوە, ئەگەر بێت و ئێمە نەتەوایەتی بۆ نموونە (هی کورد) لەو پێناس و تیۆرە گشتیەدا بەیان بکەین, دەبینین زۆر غەدرمان لە کورد کردووە, چونکە نەتەوایەتی کورد سەرەڕای پاراستنی زمان و فەرهەنگ تەماشادەکەین خاکی پاراستووە, کوردبوون لە ئاستەکانی بابەتی و خودیدا ماوەتەوە، بگرە زۆر جاریش گەشەی کردووە, لە مێژوودا ماوەتەوە و لە ئاستەکانی سیاسی و کۆمەڵایەتی و ئابووریشدا توانیویەتی نەتەوەیی بوون یان ناسنامەی خۆی بپارێزێت, بۆیە ئێستا تێدەگەین لێکدانەوەی پۆست مۆدێرنیزم لێکدانەوەیەکی تاك تیۆری یان تاك میتۆدی نییە و تێگەیشتنە لە ژیان و فرەبوونی ئاست و ئاسۆکانی بۆیەش تیۆرێك یان پێناسەیەکی گشتی یان تاك پەسەند ناکات, بەڵکو چەند ئاست و چەند بیر و روانگە و چەند ئاراستە پەسەند دەکات.

٢/ خواستێکە بۆ پرسیار ئەمەش یەکێکە لە پرسە گرنگەکانی پۆست مۆدێرنیزم. ئەگەر تەماشای مارکسیزم بکەین, مارکس پێمان دەڵێت: ((مارکسیزم زانستی تەواوە و لەچەند سەرچاوەی مارکس و مارکسیزمدا ئەمە دووبارە کراوەتەوە)). باشە با پرسیار

بکەین و بزانین زانستی تەواو یان Pureپاك و بێگەرد هەیە؟ تا ئێستا چەند جارێك بیرو باوەڕی زانستی بە درۆ خراوەتەوە و زانستی دیکە جێگای ئەو زانستە کۆنە (بەناو راستەیان) گرتووە. ئەگەر زانستی وەکو (ماتماتیك, فیزیك, کیمیا و بایۆلۆجی) شایەنی راست کردنەوە بێت, ئەی بۆچی هەقمان نییە کە زانستی کۆمەڵایەتی چاکتر بکەین و بە پێی پرسیارە نوێکانی ژیان و سەردەم و بەرژەوەندی مرۆڤایەتی ئەو بیر و روانگانە بگۆڕین و پرسیارەکان دیدگا و بیرمان بەرەو چاکتر و رۆشنتر بەرین.

سەرەنجام پۆست مۆدێرنیزم و پرسیارەکانی پێمان دەڵێت: بوون کۆی تاکەکانە, و لێکدانەوەی تاك ئەندێشی یان تاك ناوەند, یان لێکدانەوەی دیاریکراو و گشتی کراو و بێپرسیار و بێگومان لە راستیدا بوونی نییە, لە هەموو ئاستەکان, ئاسۆکان, و بیرەکاندا پرسیار دوای پرسیار پەیدا دەبێت و هەقی خۆیەتی کە لەوەڵامی پرسیارەکانیش گومان بکەین. یەکێك لە قسە سەرنج راکێشەکانی فریدریك نیچە ئەوەیە کە, جیهانی پیاو جیهانی بەناو (راستییە)لە کاتێکدا جیهانی ئافرەتان, جیهانی گومانە(١٣). بۆچی دەڵێت جیهانی پیاو حەقیقەتە, چونکە جیهانێکی بە دەسەلات و سەپێنراوە و سەرەنجام بەراستی ناسراوە. بەڵام ئافرەتان هەقیان هەیە گومان لەو بەناو راستییە بکەن و بڵێن ئەی ئێمە لەم جیهانە سەپێندراوەدا لەکوێداین. سەرەڕای گومان و جیاوازی ئافرەتان, بەڵام هەمیشە هەوڵ بۆ دەسەڵات و خۆسەلماندن لەلایەن ژنانەوە هەیە و لەبەر ئەوەی کە مرۆڤایەتی ئێستا, میتافیزیکی ئێستا و نەتوانینی ئێستا نەیتوانیوە ئافرەتانیش وەکو پیاو بەدەسەڵات بکات, بۆیە تەماشا دەکەیت کە گومان لەو وەڵام و راستیانەی پیاو, هەر بەردەوامە. هێندەی لە لاوازەکان, ستەم لێکراوەکان, پەراوێزکراوان و ماری جنەڵەکانەوە نزیك بکەوینەوە, هێندە لە باڵا دەستەکان و بەرترەکان نزیك نین, چونکە بەردەوام لاوازەکان و ستەم لێکراوەکان لە دنیای گومانا دەژین و ئەو دنیایەی کە ستەمکاران کردوویانە بە هەقیقەت. بۆیە تەماشا دەکەین, کە: راستی یان هەقیقەت یان واقیع هەمیشە سەپێندراوە, ئێمە دەبێ لە دنیای گوماندا بەردەوام پرسیار بکەین و پرسیار بۆ وەڵامەو وەڵامیش بۆ پرسیاری دیکەیە, هەموو

ئەمانەش لەبەر ئەوەیە کە هەقی خۆمانە گومان لەو راستی و واقیعە سەپێندراوانە بکەین(١٤).

دووەم: ئاستێکی تر لە ئاستەکانی پۆست مۆدێرنیزم, بۆچوونی فەلسەفی پێشمەرجی رەخنەگرتنە لە عەقڵ باوەڕی و هیومانیزمی رۆشنگەری مۆدێرنە. یەکێك لە کارە بەرچاو و دیارەکانی مۆدێرن ئەوەیە عەقلانییەتی کردۆتە دروشمی خۆی و لەم کاروانەشداگەلێك دەسکەوتی گرنگی بەدەستهێناوە, بەلام بەبێ هەڵە ناساندنی عەقلانییەت یان ئەوەی پێیان وایە کە عەقڵەکەی خۆی پڕپڕە لە عەقلانییەت و ڕێبازەکەی خۆیان دەروەستی هەموو شتێك دێت و چارەسەری هەموو کێشەکانی تیاپەیدادەبێت. هەڵوێستی پۆست مۆدێرن بەرامبەر بەم شیکردنەوەیە, بەم جۆرەیە" بەدەستهێنانی عەقڵ و عەقلانییەت یەکێکە لە دەسکەوتە گرنگ و کاریگەرەکانی مرۆڤایەتی, بەلام خودی ئەم دەسکەوتەش بێ عەیب و بێ هەڵە نییە و ئەمیش وەکو هەر دەسکەوتێکی دیکە شایەنی رەخنەلێگرتنە.

سەبارەت بە پەیوەندی نێوان عەقلانییەت و هیومانیزم و نەتەوایەتی و جەختی مۆدێرنیزم لەسەر ئەوەی کە نەتەوە و رەوایی نەتەوەیی و بەڕێوەبردنی دەوڵەت, وەکو کارێکی عەقلانی و بێ کەموکوڕی دەناسێنێت, شایەنی هەڵەیەو بۆ ئەوە دەبێت رەخنە لێبگیرێت. هەڵوێستی پۆست مۆدێرن, وێرای ئەوەی کە نەتەوە و ناسنامەکان دەخوێنێتەوە و بەرەسمی دەیان ناسێت, بەلام لە هەمان کاتدا رەخنەیخۆیشی ناشارێتەوە و پێیان وایە کە ئەم چوارچێوە و رەواییە نەتەوەییەش بێ هەڵە و کەموکوڕی نییە و هەوڵدان بۆ شاردنەوەی کەموکوڕییەکان, کە یەکێکە لە کارەکانی مۆدێرن و نەتەوایەتی, شایانی پەسەند کردن نییە و پۆست مۆدێرنیزم بەردەوام لەم کارانە رەخنە دەگرێت و پرسیار و گومانی خۆی ئاراستەیان دەکات و لە هەوڵی دۆزینەوەی چارەی نوێ و چوارچێوەی نوێ و گونجاوتردایە و پێیوایە کە ئەم ناسنامە و رەوایی و فەرهەنگە بۆ مرۆڤی ئەم سەردەمە, لاوازن و مرۆڤ دەتوانێت ئاسۆیەکی نوێتر بۆ ناسنامەو فەرهەنگی خۆی پەیدا بکات, ئەگەر چی ئەو ڕێگا و ناسنامە نوێیەش,

حاڵەتی پێشو ڕەتناکاتەوە, ئەوەندە هەیە کە ناسنامەی دوایی فراوانتر و گەشەکردوو ترە.

هەوڵەکان و ئاسۆکانی پۆست مۆدێرنیزم سەرەڕای پێشڕەوی و گەشە و فراوانی, بەلام هەر پێی وایە کە هێشتا کەلێنێك بۆ نەزانین و نەتوانین هەیە, کە ئەم کەلێنە نابێتە مایەی گرفت, بەڵکو دەبێتە ئاسۆیەکی نوێ بۆ کرانەوە و گەشەکردن(١٥).

سێیەم: ئاسۆ و ئاستێکی گرنگی پۆست مۆدێرنیزم بریتییە لە", بوونی کۆی تاکەکان", ئەم وتە گرنگەی پارامێندس, فەیلەسووفی یۆنانی پێش سوکرات و ئەفلاتون, رستەیەکی گونجاو و نزیك لە راستییە, بۆ وەسف کردنی بوون و مەعریفەی مرۆڤایەتی و هەڵوێستی پۆست مۆدێرن بەم شێوەیەی خوارەوەیە:

دەبێ لایەنگری لەوە بکەین کە (ئەفلاتون) توانیویەتی لەدژ و بەرامبەری ئەفسانەکان دەسکەوتی لۆگۆس یان (عەقڵ) بەدەستبهێنێت, بەڵام ئەوەی کە لۆگۆس دەکاتە ناوەند بۆ بوون یان بۆ فەلسەفە پەسەندنەکەین و لۆگۆس یەکێکە لە ئاستەکانی بوون و توانین، زانین و هەروەکو (فالۆس)یش واتە (جیهانی هەستەوەری) دەتوانێت ئاستێك بێت لەو ئاستانە. واتە بەدەستهێنان و ناسینی لۆگۆس دەسکەوتێکی گرنگە, بەڵام لۆگۆس نەکەین بە گژ فالۆسدا, بەڵکو بتوانین ئاسۆ و ئاستێکی فراوانتر و گەشەکردووتر بێت لەو, بەبێ ئەوەی کە دژی بێت و رەتی بکاتەوە, ئێمە بە یارمەتی ئەفسانە, داب و نەریت, فالۆس و لۆگۆس دەتوانین زیاتر لە راستی نزیك ببینەوە, ئەگەر چی لەهەریەك لەوانە کەلێنی نەزانین و نەتوانین هەیە, کە بەهۆی ئەو کەلێنەوە زیاتر لەگەشەو فراوانی و راستی نزیکدەبینەوە.

دوای یۆنان و لۆگۆسی ئەفلاتون, رێبازی رۆشنگەری و بە وتە بەناوبانگەکەی دێکارت "من بیر دەکەمەوە, کەواتە هەم" دەستپێدەکات, بیرکردنەوە, یەکێکە لە دەسکەوتە گرنگ و مەزنەکانی دێکارت و رۆشنگەری و مرۆڤایەتی, بەڵام هەموو (بوون) لە بیرکردنەوەدا پەیدانابێت. بیرکردنەوە دەتوانێت لە بێ بیری (ئەگەر هەبێت!) و داستان و ئەفسانە و دواکەوتوویی رزگارمان بکات, بەڵام ئەم بیرکردنەوە و رۆشنگەری و

گەشەیە کە ئاسۆ و بوونێکی نوێیە, ناتوانێت ببێت بە بێ ئەوەی درێژە و فراوانی بوونەکەی پێش خۆی بێت. بیرکردنەوە ئاست و ئاسۆیەکی نوێیە لە دوای ترادیسیۆن و جەزمگەرایی و تەسکگەرایی, بەڵام هێشتا هەموو بوون لەوەدا کۆنابێتەوە, ئەوەی کە نزیکە لە راستییەوە ئەوەیە کە بیرکردنەوە بەشێکە لەبوون, بیرکردنەوە یەکێکە یان ئاستێکە لە ئاستەکانی بوون و ژیان.

بیروباوەڕی گومانخوازی فەیلەسووفی ئەڵمانی بەناوبانگ (ئیمانۆئیل کانت) کە کۆڵەکەی سەرەکی, گومانە یان (دوالیزمە) وا دەکات کە گومانخواز و گومانپەرست بێت. گومان و پرسیار, ئاسۆ و ئاستێکی گرنگ و کاریگەری بوون, زانین و توانین, بەڵام نابێت بیانکەینە ناوەند و کۆڵەکەی زانین و بوون, بەڵکو دەبێت وەکو توخمێك یان ئاست و ئاسۆیەك بیانناسین, کە بێگومان گرنگ و کاریگەرن, کورتەی قسە ئەوەیە ناسین و ناساندنی گومان ئاسۆیەکی نوێ دەکاتەوە بۆ زانین و بوون, بەڵام نە تاکە ئاستە و نە سەرکردە و رابەری ئاستەکانی دیکەشەو هەر بەپێی مەنتقی (بوون کۆی تاکەکانە), دەبێت دەور و گرنگی ببینن. بەم جۆرە دەگەینە ئەو رادەیەی کە هەرچەندە دەسکەوتەکە گرنگ بێت, بەڵام نابێت وابڕوانین کە ئەوانی دیکە نکۆڵی دەکەن و سەرکردە و رابەری ئەوانی دیکەن. لێرەدا دەگەینە ئەو ئاسۆ نوێیەی کە هەموو ئاستەکانی ئەفسانە, دین, داب و نەریت, لۆگۆس, فالۆس, بیرکردنەوەی دیکارت و گومانەکەی کانت پێکەوە دەتوانن بوون, زانین و توانین پەیدابکەن و لەکۆی هەمووان بەگەشە و فراوانی نوێ ئاشنادەبین.

بیروباوەڕی پۆزەتیفیزم, لەلای هیگڵ و مارکس بەوجۆریە کە هیگڵ دەڵێت: (عەقڵی خودئاگا یان راناوی خۆهوشیار لە کاروانی مرۆڤایەتیدا خۆی ئەدۆزێتەوە و لە دەوڵەتی نەتەوەیی و جەرمانیدا بە پلەی رەهای خۆی دەگات). لای مارکس, ئاگایی چینی کرێکار یان هۆشیاری کرێکاری پێشڕەو و سەنعەتی کە بەپلەی رێکخراوی و حیزبی خۆی دەگات و لە رێگەی حکوومەتی کرێکاری و سۆسیالیستیوەوە بە کۆمۆنیزمێکی تەواو یەکسان و بێ دەرد و بەڵا دەگات. ئەم کاروانە پۆەتیفستانە هەردووکیان, کە

کاردانەوەیەکن لەبەرامبەر گومانخوازی و گومانپەرستی کانت, دەسکەوتێکی گرنگی بەدەستهێنا کە عەقڵی خود ئاگاو تێکۆشەرە, بەڵام بەدڵنیاییەوە ئەم عەقڵە هۆشیار و خەباتکارە بێ هەڵە و کەموکوڕی نییە, ئاستەکانی دیکە دەتوانن یارمەتیدەر بن بۆ چارەسەری هەڵە و کەموکوڕییەکان, کە بێگومان یەکێك لەو ئاستانە, ئاستی گومانەکەی کانتە, واتە ئەوەی کە خۆیان ڕەتیان دەکردەوە. ئەگەر تەماشابکەین کاروانەکە بەم شێوەیە دەرئەکەوێت:

لەلای ئەفلاتون لۆگۆس دەکرێت بەگژی فالۆس کە هێمای ئەفسانە, هەست و دابونەریتەکانە. لەلای دێکارت: من بیردەکەمەوە کەواتە هەم, بیرکردنەوە دەکرێتە بەردی بناغەی بوون. لەلای کانت گومان دەکرێت بەگژ بیرکردنەوە و بووندا و گومانپەرستی دەکرێتە ڕێباز و پیرۆز دەکرێت. لەلای هیگڵ و مارکس پۆزەتیفیزم لەدژی گومانخوازییەکەی کانت دەبێتە ڕێبازی پەیداکردنی بوون, زانین و توانین و قوتابخانەی فرانکفۆرتیش بەهۆی ڕێبازی ڕەخنەیی و نێگەتیفیزم دەستدەکەن بە ڕەخنەگرتنی پۆزەتیفیزمی هیگڵ و مارکس و دەگەنە ئەو ڕادەیەی کە گشتی بوون نییە و ئەوەی کە ڕەسەنە تەنها ئازادی فەردی و ناوەکی مرۆڤە و فەلسەفەی ڕەخنەیی دەکەنە ناوەند و سەرکردەی ئەوانی دیکە.

دەرکەوتنی قوتابخانەو فەلسەفەکانی بونیادگەرایی, فۆرمالیستی رووسی, نیشانەگەرایی یان نیشانەناسی و دیاردەناسی و دوایی دەرکەوتنی هەموو پۆستەکانی بونیادگەرایی, پیشەسازی, مارکسیزم, و دیاردەناسی و ...هتد. دەرکەوتنی هەریەك لەم فەلسەفە و ڕێبازانە بۆ خۆی دەسکەوتێکی گرنگی بوون, زانین و توانینە و هەریەکێکیان ئاست و ئاسۆیەکی نوێتر و فراوانتری بۆ گەشە و ڕزگاری و ئازادی مرۆڤایەتی پەیداکردووە. بەڵام ئەوەی جێگای ڕەخنەیە و بۆ پەسەندکردن نابێت ئەوەیە, کە هەریەك لەمانە ئەوەی پێش خۆی ڕەد دەکاتەوە و نووکی ڕەخنە و تەنانەت دوژمنایەتیشی کردۆتە ڕێبازەکەی پێش خۆی, کە زۆربەی جار مامۆستایانی پێشوو پەروەردەکاری ئەوانەی دوایی بوون.

هەڵوێستی دروست, کراوە و فراوانی پۆست مۆدێرنیزم بە پێی بنەمای (بوون کۆی تاکەکانە), بەم شێوەیەی خوارەوەیە:

بوون, زانین و توانینی مرۆڤایەتی لە رێگای ئاست و ئاسۆ و بیرەکانی" ئەفسانە, دابونەریت, هەستەکان, بونیاد, بیرکردنەوە, عەقڵ, زانست, دیاردەکان, نیشانەکان, فۆرمالیزم, گومان, پۆزەتیفیزم, فەلسەفەی رەخنەیی(نێگەتیفیزم) و شتی دیکەش پەیدا دەبێت و هەموو ئەمانەش بەشێوەی ئاسۆیی نەک ستوونی بەشداردەبن لە بنیاتنانی بوون, زانین و ژیاندا و بەڵام هێشتاش کەلێنێك بۆ نەزانین و نەتوانین هەیە کە نابێتە مایەی گرفت و داخستن, بەڵکو دەبێتە هۆیەك بۆ کرانەوە و زانین و توانینی زیاتر و فراوانتر, کەواتە سەرباری هەموو ئەو توخم و ئاست و ئاسۆیانە دەبێت نەزانین و نەتوانین زیادبکەین و بەم شێوەیە زیاتر دەتوانین لەوە نزیك ببینەوە کە (بوون کۆی تاکەکانە)(١٦).

بە بڕوای من روانگەی فکری (بوون کۆی تاکەکانە), سەبارەت بەمەسەلەی ناسنامە و نەتەوەکان بەجۆرێك دەبێت کە رەوشی هاوڵاتی کاتێك سەرچاوەی رەوایی و فەرهەنگ دەکاتە مافەکانی مرۆڤ و هاوڵاتی و بەهرەمەندبوون لە مافی ناسنامە جیاوازەکانی وڵاتێك لەو روانگەوە دەبێت کە بوونی وڵاتێك لە ئەنجامی پاراستنی مافەکانی مرۆڤ, مافی تاکەکان, مافی هاوڵاتی بوون و پاراستنی ناسنامەکان دەتوانێت کۆی تاکەکان بەدی بهێنێت. جیهانگیریش ئەگەر بەشێوەی کۆی ناسنامە جیاوازەکان و پاراستنی مافەکانی مرۆڤ بێتە دی, بێگومان هەمان روانگە پەیدا دەبێت.

ئاست و ئاسۆی چوارەمی پۆست مۆدێرنیزم, ئەوەیە کە بزوتنەوە و هەلومەرجی ژیانی گۆڕاوە, چەند شێوە و بێناوەند. هیچ دەقێکی تایبەتی یان کۆمەڵە دەقێك ناتوانن ببن بە قسەکەر و ئاڵا هەڵگری راستینە و هەموو دەق, هەوڵ و پرۆژە و بیروباوەڕەکان دەتوانن لەراستی نزیك ببنەوە, بەڵام هیچیان تاك نوێنەری راستی پاك و پوخت نین, "ئەگەر چی خودی ئەو باوەڕانە بەو شێوەیە خۆیان ناساندووە" . بزووتنەوە و هەلومەرج و دیاردە کۆمەڵایەتییەکان راستییەکی سروشتی و بێ هەڵە و کەموکوڕی نین،

بەڵکو هەردیاردەیەك یان راستییەك دروستکراوە و بۆ ماوەیەك دەتوانێت بسەپێت یان ببێتە واقیع.

بیرو لێکدانەوەی تا ئێستا دەربارەی هەردیاردەیەك یان بزووتنەوەیەك لەناویاندا نەتەوایەتی, تەنها ئەوە نییە کە بەیانێك بێت لە دید و بەرژەوەندی نووسەرەکان و نوێنەرەکانیان, بەڵکو دەبێت ئەوەش بزانین کە ئەو بیر و باوەڕانە تا ڕادەیەك توانیویانە و دەتوانن رەهەندێك یان ئاراستەیەك بن لە راستی, نەك هەموو راستی. ئێمە بۆیە لێکۆڵینەوە و وتارەکان دەخوێنین, بۆ ئەوەی نزیك بینەوە لە راستی, هەرچەندە ئەو گەیشتنە بە رێگایەکی راستەوخۆش نەبێت. بیرو روانگەکانیش بەدەوری خۆیان دەتوانن بزوێنەر و هەژێنەری مێژووبن و هەربە تەنها بەرئەنجامی گۆڕان و دیاردەکان نین. ئەبێ ئەوە بزانین کە هەموو شت یان هیچ شت لەو وتارانەدا پەیدادەبێت یان نابێت, بیرێکی هەڵەیە. هێزە کۆمەڵایەتیەکان, بیرەکان و گەلێك هۆکاری دیکە مێژوو دروست دەکەن. بەڵام وتارەکان وادەکەن کە کارەکان گونجاوبن و پاشان هەرئەوانیش هەوڵ دەدەن کە لەلایەن خەڵکەوە قبوڵ بکرێن.

هەر لەم روانگەیەوە, نەتەوایەتی یان هاوڵاتیبوون تەنها دەتوانێت کارابیەکی کاتی بێت و بەهاکەی نرخێکی رێژەیی و مێژوویيە. نەتەوایەتی کاتێك کە لە خزمەتی ئازادیدا بێت زۆر باشە و خراپیشە کە کاتێك دەکەوێتە خزمەتی زۆرداری و هەڵاواردنەوە. ئەوانەی کە بەشێوەیەکی رەها دەکەونە ژێر کاریگەر و بانگەوازی نەتەوایەتی یان هەردیاردە و دیدگایەکی دیکە, هزر و ئاسۆیان دادەخرێت, چونکە خزمەتی مرۆڤ و بەها مرۆڤایەتییەکان ئامانجن, نەك دیاردە و دیدگاکانی ئەو کاروانە.

پێنجەم: رەنگدانەوەی دروست یان راستینە (حقیقی) ئەو چەمکە میتافیزیکە کۆنانەن کە لەلایەن رەخنەگرانی پۆست مۆدێرنەوە خراونەتە بەر رەخنە. راستبوون و واقعی بوونی هەر شتێك یان دیاردەیەك پەیوەندی بە رەوایی بوونەوە نیە, بەڵکو پەیوەندی بە هێز و ئیرادەی هێزدارەوە هەیە. دامەزراندنی راستی یان هەق لە واقعدا پەیوەندی بە پێویستی دامەزراندنیەوەیە لەلایەن هێزەوە هەیە بۆ ئەوەی ئەوانی دیکە

بخەینــە نێــو دیفــاکتۆ (ئــەمری واقیــع) دەبێــت بــەهێزبین. ســەپاندنی یــان راســتبوونی نەتەوایەتی, سۆسیالیزم, لیبرالیزم و ئایین هەموویان بـەو شـێوەیە بـوون, نـەك بـەهۆی ئەوەی کە نوێنەری هەق یان باشـترین نوێنــەری هــەقن, ئــەوان بــەهۆی هێـزەوە خۆیـان کردۆتە نوێنەری هەق و زۆر جاریش لە هەوڵی ئەوەدا بوون وەکو باشترین نوێنەری هەق و رەوایی بناسرێن.

زانا و فەیلەسووفی ناوداری فەرەنسـی "فـۆنتین" دەڵێـت: "راسـتی مامۆسـتایەکی توندوتیژ و سەرکوتگەری هەیە کە ئەویش دابونەریتەکانە. ئەوەی لەناومانـدا وردە و بە ئەسپایی هێزی خۆی بڵاودەکاتەوە, بەڵام هەر بەهۆی ئەم سەرەتا نەرم و نیانەوە, پاش ئەوەی کە چنگی گیرکرد و بە یارمـەتی کـات, ئنجـا رووە تونـد و تیژەکـەی خـۆی دەرئەخات و نایەڵێت تەنانەت لەبەرامبەریدا چـاویش بڵنـد بکـەین"(١٧). (تـۆدۆرۆف)ی زانا و فەیلەسوفی بولگاری, فەرەنسی زمـان دەڵێـت" "هـەر بـەو شـێوەیە گەڕانـەوە بـۆ راستی (نەتەوایەتی وەك راستییەکی پێشوەخت –ئە. م–) و عەقڵ گرفتێکی زۆرمان بـۆ دروسـتدەکات. ئـەی چـۆن دەتـوانین رێگایـەك بـۆ دەربـازبوون لـە راسـتی داسـەپێنراو بدۆزینەوە؟ بێگومان لە رێگەی ئازادی, نەك لە رێگەی لێکدانـەوەی راسـتییەکانی پـێش وەخـت. ئـەوەی وا دەکـات مـرۆڤ بتوانێـت هـەموو ناوەڕۆکـەکان (ئـازادی, نەتەوایـەتی, یەکسانی, مرۆڤایەتی, سێکس و ئایین) لە خۆیدا پەیدا بکـات, ئـازادی هـزر و ئەندێشـە, نەك تەنها خودی عەقڵ و بیرکردنەوە. هەر ئەمەشـە وا دەکـات کـە سروشـتی مرۆڤانـە و گشتی بوونی مرۆڤ بتوانێت دەستی بەهەموو لایەك رابگات"(١٨).

شەشەم: فرەیی بوونی جیهان, ئاشووبێکە کە دەبێتە مایـەی رزگـاربوون و ئـازادی زیاتر, ئـەم وتـە گرنگـە هـی (جیـانی فـاتیمۆ)یـە (١٩). یـان (ئێرنسـت رینـان) دەڵێت: دابەشبوون مەرجی ئازادییە(٢٠). بیروباوەڕەکانی عەقڵانییەت, سۆسیالیزم, نەتەوایەتی و ئایینی و هەندێك جاریش لیبراڵەکانی نزیك لەبەرژەوەندی سەرمایەداری, بـەردەوام لـە هەوڵی ئەوەدا بـوون کـە چـەمکی یـەکێتی و میتـافیزیکی یـەکبوون, بکەنـە راسـتییەکی سەپێندراو و لەم رێگایەشدا بەشی هەرە زۆری بیر و فەلسـەفەی دنیـا وایـان پێشـانداوە

کـە بـەردەوام ئامانجیـان یـەکێتی و یـەکبوون بـووە و بێگومـان هـیچ کەمتەرخـەمی و کەموکوڕییـەکیان بـۆ بەڕاسـت پێشـاندانی ئـەو میتافیزیکانـە نەنوانـدووە. یـەکێك لـەو دیـاردەو چـەمك و فەلسـەفانەی کـە بـەناوی یەکێتیـەوە دەدوێـن, دیـاردە و دیـدگای نەتەوایەتییەو دەیەوێت بـەهۆی هاوزمـانی, هاونـەژادی, هاونیشـتمانی, هاودەسـەڵاتی و هەنـدێك جـاریش هاوئایینییـەوە, بەرژەوەنـدی دەسـەڵات و چـینی دەسـەڵاتدار بکاتـە روانگەیـەك بـۆ یـەکێتی و هـەر لـەو رێگایەشـەوە بوارنـەدان بـەداوا و بەرژەوەنـدی و ئازادییەکانی دیکەی بەدەر لەم بەناو یەکێتییە.

تەنانەت رەهەندی عەقڵانی لیبرالی و دیموکراسیش دەیەوێت سیستەمی نوێنەرایەتی وەکو تاکە نوێنەری یەکێتی و هاوبەرژەوەندی بناسێنێت و بەیارمەتی رەهەندی ناسنامە (نەتەوایەتی یان هاوڵاتی), خۆی وەکو نوێنەر و بەرجەستەکەری یەکێتی نەتەوە و وڵات دەناسێنێت، بێگومـان ئەمـەش بەراسـتی لەقەڵـەم دەدات و هەرچیشـی بـۆ بکرێـت لـەم پێناوەدا دریغی ناکات. ئەوەی کە وادەکات ئەم درۆ و میتافیزیکەی یەکێتی و یـەکبوون و هاوبەرژەوەندی سەرنەگرێت, رەهەند و دەسەڵاتی ئازادییە کـە توانیویـەتی مافـەکانی مرۆڤ, مافی تاك و هاوڵاتی بوون وەکو بناغەیەك بۆ فرەیی و کۆدەنگی و کۆبەرژەوەندی رێگربێت لە پێشێلکردنی مافەکان بە ناوی یەکێتی و هاوبەرژەوەنـدی چـونکە یـەکێتی و هاوبەرژەوەندییە تەنها دیدگا و بەرژەوەندی دەسەڵات و نوێنەرەکانیەتی و لەبەر ئەوەی کە هەرگیز بەرژەوەندی تاکـەکان وەکـو یـەك نـین, بـەڵام دەکرێـت رەوش و حاڵـەتێکی کۆدەنگی و کۆبەرژەوەندی و کۆبیری بکرێتە چوارچێوەیەك بۆ ناسـین و پێـدانی مـاف و پاراستنی ناسنامەکان.

وێـرای جیـاوازی و فرەیـی مرۆڤایـەتی و ناسـنامەکان, دەتـوانین لـە رێگـای دیموکراسی و ئازادییەوە, رەوش و بارێکی کۆدەنگی و کۆبەرژەوەنـدی بەدەسـتبهێنین، ئەگەر چی ئەو هەلومەرجەش کاتی بێت, چونکە هـەرگیز چارەسـەری ئەبـەدی و نـەگۆڕ نییە و کات بەردەوامە و گۆڕان هەموو کات و هەموو رۆژەیە. کات مانا و راسـتی تـازە و نوێ بەرهەم دەهێنێت, مانـای نـەگۆڕ و تـاك مانـا وەهمێکـی ئاشـکرایە, دیسـان راسـتی

کۆمەڵایەتی شتێك نییە کە خۆی هەبێت و کەشف بکرێت, بەڵکو راستی یان کۆبەرژەوەندی (سەردەمی دیموکراسی) شتێکە کە لەکات و سەردەمی جیاوازدا بەردەوام دروستدەکرێت(٢١).

فرەیی بوونی جیهان وامان لێدەکات کە باوەڕ بەو حیکایەتە گەورانە نەهێنین کە دەڵێت: (چارەسەری هەموو دەردێکمان پێیە و هەوڵی شکاندنی کۆڵەکە و ناوەندەکانی دنیا و بیرکردنەوە و بوونی تا ئێستا بدەین و هەڵوەشانەوە و بنیاتناتی سەرلەنوێ (De construction) بکەینە رێبازی کار و رەخنەی ئایندەمان بۆ گومان لە جەوهەر, پیرۆز و راستی نەگۆڕ و باوەڕنەبوون بە چەمکە پێشوەختەکان و هەڵوەشاندنەوەیان بۆ دەرکەوتنی مانا و بوونی تازە و فەرامۆشکراو). سەرەنجام یەکێك لە ئاسۆ و ئاستەکانی بیر و رەخنەی ئایندەمان دەبێتە گومان و رەخنە و پرسیار لە وتاری باڵا دەست (Transdental) و بەڵگەنەویست و وتارومانای بوون کۆی تاکەکانە و هیچ کام لەم تاکانە ناوەند و باڵادەست و بەڵگەنەویست نین. ئاسۆی پۆست مۆدێرن دەربازبوونە لە جیهانی تاك مانا و تاك تیۆر و تاك میتۆد, یان هەروەکو جاك دریدا دەڵێت" "لەکاتی نائامادەیی مانا, چۆن دەتوانرێت لەیەك (تیۆری) یان تەنانەت یەك (چەمك)دا چەق ببەستین.".

ئاست و ئاسۆی حەوتەم: خەباتی پۆست مۆدێرنە بۆ ئازادی زیاتر و فراوان بوون. ئەم خەباتە بەهەمان شێوە دژی سەرمایەداران, سەرکوتگەرانی نەتەوەیی و دینی, پیاوانی چەوسێنەرانی ئافرەتانە . خەباتی پۆست مۆدێرنیزم لەدوو بەرەدایە, لەلایەك دژی خۆفریودانی مۆدێرن (بە ناوی عەقڵ باوەڕی و خودئاگاییەوە) و لەلایەکی دیکە لە دژی جەزم گەرایی و راوەستاوی پێش مۆدێرن .بۆ تێگەیشتن لە کێشەی (نەتەوایەتی و مرۆڤ) و (نەتەوایەتی و ئازادی), وامان لێدەکات لە گشتەوە دەستپێبکەین, هەرچەندە لەوانەیە بەو گشتی بوونەی مرۆڤ نەگەین, بەڵام ئازادی مرۆڤ و مانای مرۆڤ و تێگەیشتن و بینینی پێویستە بۆ لێکدانەوەی مافەکان و تایبەتمەندییەکانی ناسنامەکان, پاشانیش دەبێت ئەوە بزانین کە مرۆڤایەتیش لەکۆی نەتەوە و ناسنامەکان پەیدادەبێت. سەرەنجام ئازادی و بەرژەوەندی مرۆڤایەتی وامان لێدەکات کە مافەکانی گشت مرۆڤ و

تاکەکان بکەینە سەرچاوە بۆ فەرهەنگ و رەوایی و تەنانەت (ناسنامەش), بەڵام هەر لە روانگــەی ئازادییــەوە دەبێــت هەلومــەرج و تایبەتمەنــدی ناســنامە جیاوازەکــانیش لەبەرچاوبگرین.

(تزفتیان تۆدورۆف) لە کتێبە گرنگەکەیدا (ئێمە و ئەوان), کـە بەشـێکی گرنگـی بۆ ئازادی و ئاسۆی رزگاربوون لە بێ مافی و ناسنامە تاك رەهەند و نەگۆڕەکان دانـاوە, لەسـەر زمـانی مۆنتسـکیۆ و رۆسـۆ ستایشـی ئـازادی بـەم جـۆرە دەکـات“ "ئاژەڵـەکان بەتـەواوی ملکەچـی یاسـاکانی سروشـتن, بـەڵام مـرۆڤ دەتوانێـت یاسـاکان بگۆڕێـت و چارەنووسی خۆیشی باشتر بکات و ببێتە بکەرێکی ئازاد. ئـەوەی مـرۆڤ و ئـاژەڵ لەیـەك جیادەکاتەوە (عەقڵ) نییە, بەڵکو ئازادییە. مرۆڤ ئامادە نییە کە حەتمیـەتی سروشـت و کۆمەڵایەتی کە دەیانەوێت کۆنترۆڵی بکەن, پەسەندبکات. لـە کاتێکـدا ئاژەڵـەکان لـەژێر بەزەیی سروشتدا درێژە بە ژیانی خۆیان دەدەن".

بیروباوەڕەکانی (ئالان تۆرین) سەبارەت بە نەتەوایەتی

فەیلەسووف و کۆمەڵناسی ناوداری فەرەنسی ئـالان تـۆرین, کـە هەنـدێك کـەس بـە پۆست مارکسیست دەیناسێنن, هەندێك بیروبـاوەڕی سـەبارەت بـە نەتەوایـەتی هەیـە و رەخنەکانی ئەو لە پەیوەندی نێوان مۆدێرن و نەتەوایەتی بە ئاشکرایە، هەرچـەندە ئـەو لەو کەسانەیە کە پێی وایە سەردەمی مۆدێرن کۆتایی نەهاتووە و ئـەویش وەکـو یـۆرگن هابرماس بڕوای بەوەیە کە دەبێت ریفـۆرم لـەناو مۆدێرنـدا دەسـتپێبکەین. بەهـەر حـاڵ کورتەی باوەڕەکانی ئەو سەبارەت بە نەتەوایەتی بەم جۆرەیە:

١) فرەیی نێوان نەتـەوەکان و مرۆڤایـەتی پەسـەنددەکات, بـەڵام لەهـەمان کاتـدا دیاری کردنی ناسنامەی مرۆڤ بـەهۆی نەتەوایـەتی بەشـتێکی کـەموکورت و هـی رابـردوو دەزانێت, چونکە مرۆڤی ئەم سـەردەمە مرۆڤێکـی فرەرەهەنـد و فرەناسـنامەیە. تـۆرین پێی وایە کـە رەهەنـدی ناسـنامەیی دەوڵەتـەکان و دیموکراسـی دەبێـت لـە نەتەوایـەتی دەربازی بێت و بەرەو فەرهەنگی هاوولاتی هەنگاو بنێت(٢٣).

٢) تیۆری و پراکتیکی مۆدێرن لەهەمان کاتدا کە دەیانەوێت بەیان و رەوایی بدەن بە کۆمەڵی نەتەوایەتی, دەبنە دەرخەری ئاستەنگی فەرهەنگی و کۆمەڵایەتی خودی مۆدێرنێتی. سێکس, نەتەوایەتی, قازانج و پێداویستییەکانی بەکاربردن (الاستهلاك)“ ئەو هێزانەن کە دەبنە هۆی پەیدابوون و پەیوەندی نێوان رەهەندەکانی مرۆڤ و رەوایی و فەرهەنگ، پاشان هەرخۆشیان دەبنە هۆی ناکۆکی نێوان کۆمەڵگەی مۆدێرن و پیشەسازی.

٣) نەتەوە ئەو شێوە سیاسییە تازەیە کە لە جێگای کەلەپوورو دابونەریت و ئیامتیازاتی بنەماڵە دەسەڵاتدارەکان, بوارێکی نەتەوەیی (یان نیشتمانی) دەسەپێنێت کە بەرئەنجامی یاسای هەڵێنجراوە لە بنەماکانی عەقڵ. هەر بەو شێوەیەش دامەزراوەی بەرهەمهێنان و یاساکانی بازاڕ دەبنە پایەیەکی دیکەی گرنگی مۆدێرنیزم. بەڵام ئەوەی کە دەمێنێتەوە بۆ بەکاربردن و بەکارهێنان (الاستهلاك) هەتا دەتوانێت لە چوارچێوەی پێشوەخت دانراوی بەها رەمزییەکانی فەرهەنگ و خاوەنداری, خۆی دەرباز دەکات و دەبێتە کەلێنێك بۆ ئازادبوون لە دەسەڵاتی نەتەوە , فەرهەنگ , دامەزراوەی بەرهەمهێنان و تەنانەت زۆر جاریش دەربازبوون لە دەسەڵاتی سێکس و فەرزکردنی سێکس(٢٤).

٤) نەتەوە شکڵی سیاسی مۆدێرن نییە, بەڵکو بکەری سەرەکی مۆدێرن کردنە بەو مانایەی خۆی بکەرێکی مۆدێرن نییە, کە مۆدێرنە پێك دەهێنێت و لەهەمانکاتدا دەیەوێت دەسەڵاتی خۆشی بسەپێنێت بەسەر پێکهێنەرەکانی دیکەی مۆدێرنەدا.تەواوی پێکهێنەرەکانی نەتەوە“ (زمان, خاك, فەرهەنگ, دابونەریت, دەسەڵات و ئابووری) هی سەردەمی پێش مۆدێرنن و لە ئەنجامی کار و هاوبەش بوونی ئەو رەهەندانەوە, رەوشێك پێکدێت کە بەنەتەوایەتی دەناسرێت. بۆیە هەقی خۆیەتی کە بڵێین بەردەوام بوونی سەردەمی پێش مۆدێرن و سەردەمی مۆدێرنە(٢٤). کاتێك کە رەخنە لە ئێرنیست گیلنەر و ئەریك هۆبزباوم دەگرێت, هەر بەو بۆنەوە دەڵێت: ((گیلنەر و هۆبزباوم لەسەر هەق بوون کاتێك کە دەڵێن نەتەوایەتی کارێکە لەسەرەوە دەکرێت و بەهۆی دەسەڵات و

دەوڵەتەوە, بەڵام لەوەدا هەڵەن کە نابینن خودی دەسەڵات و دەوڵەتیش لەسەر بناغەی مێژوو و تایبەتمەندییەکانی پێشوو بۆ پێکەوەنانی هێز لە پێناوی دروستکردنی رەوشێکی نوێ کە ناوی نەتەوایەتییە, دروستبوون)).

لێکچوون و جیاوازی مرۆڤ و مرۆڤایەتی لە دیدگای تۆدۆرۆف

بیرمەند و کۆمەڵناسی فەرەنسی ترفتیان تۆدۆرۆف چەند ئاستێك بۆ چوونیەکی و فرەیی نێوان مرۆڤایەتی و پەیوەندی بە پرسی ناسنامەوە, بەم شێوەیە باسدەکات:

ا/ بوونی نەژادەکان: لەدایکبوونی مرۆڤەکان هەرچەندە لەناو نەژادێکی دیاریکراودایە, بەڵام هەموو کەس بەتەنها بە مرۆڤی لەدایك دەبێت, واتە ساتیٚ لەدایکبوون کەس کورد یان فارس یان ئنگلیز نییە, مەبەست لە دایکبوونی بایۆلۆجییە.

ب/ پەیوەندی نێوان بایۆلۆجی و فەرهەنگی و ئاکاری: هەرچەندە ناسنامەکان بناغەیەکی نەژادی و بایۆلۆجی هەیە, بەڵام ناتوانرێت ناسنامەکان بە شێوەیەکی نەژادی لێك بدرێتەوە, یان تا ئێستا نەتوانراوە پەیوەندی نێوان بایۆلۆلجی و فەرهەنگی بسەلمێنرێت. سەرەنجام ناساندنی ناسنامەکان ئاسۆی فەرهەنگی بۆ دەکرێتەوە, واتە ناسنامە نە بایۆلۆلجییە و نە نەژادییە, بەڵکو رەوشێکی فەرهەنگییە.

پ/ کاریگەری کۆمەڵ و فەرهەنگ لەسەر تاك (خود): دیاریکردنی هەڵسوکەوتی تاك لەلایەن چوارچێوەیەکی کۆمەڵایەتی و فەرهەنگی دیاریکراوە, کە حاڵەتی نەتەوایەتی دەتوانێت کاریگەربێت لەسەرتاکەکان.

ت/ ریزکردنی تاکانەی بەهاکان: ناسنامە و نەتەوەکان بەهاکانی خۆشیان لەبەهاکانی ئەوانی دیکە بە باشتر دەزانن واتە ریزکردنێکی تایبەتی بۆ بەهاکان دادەنێن کە بێگومان بەهاو ناسنامە و نەریتەکانی خۆیان لەهی ئەوانی دیکە بە باشتر دەزانن, ئەگەر بە باشترینی نەزانن.

ج/ ناسنامە و نەتەوایەتی سیاسەتێکی پشت بەستووە بە بیرو ئایدیۆلۆجیا : خاڵەکانی اتات ئەو خاڵانەن کە نەتەوە و ناسنامەکان پشتی پێدەبەستن بۆ بوونی یان

سەلماندنی راستی و واقیعی بوونی خۆیان. بەڵام خاڵی پێنجەم (ج) دەیەوێت سیاسەتێك پەیڕەوبكرێت كە ژیان واپێشان بدات كە گونجاوبێت لەگەڵ ئەو خاڵانەدا, واتە بوونی فیكر و مەعریفەیەكی دیاریكراو كە دەبێتە نەتەوایەتی(٢٥).

سەرئەنجام

یەكەی ناسنامەی كردەیی و یاسایی گرووپێكی مرۆڤایەتی, بەپێی پێوەرەكانی نێودەوڵەتی, فكری و مرۆڤایەتی "نەتەوە" بەمانای نەژادپەرستی نییە, بەڵكو "هاوڵاتی" بوونی كۆمەڵەكانە. ئەگەر لە جیاتی كۆمەڵێك یان ولاتێكی دیاریكراو بمانەوێت تەنها لەنەتەوە بدوێین و ئەو پەیوەندییە تەنها لە "نەژاد" و "زمان" دا بەرتەسك بكەینەوە, ملیۆنەها كەس لە دانیشتوانی ئەو ولاتە لەبەرچاو نەگرین, زوڵمێكی زۆرمان لەو خەڵكانە كردووە, لەبەر ئەوەی هاوڵاتی بوونمان تاڕادەی نەژادێكی دیاریكراو كەمكردۆتەوە. لە كۆدا, دەبێت بە تەواوی كۆمەڵە پێكهێنەرەكانی ولاتێك, كۆمەڵگایەك یان نیشتیمانێك ئاماژە پێبدەن, ئەو كۆمەڵانەی كە هەریەكەیان جێگای خۆیان هەیە و نەخشی خۆیان دەبینن. كۆمەڵی مرۆڤایەتی گشت و تەواوكارییەكی مێژوویی ئاڵۆزە, سەبارەت بەم دینامیزمە كۆمەڵایەتی و ئەوەی كە ئێمە لەسەردەمێكی مێژوویدا "ئەوەین" كە "پەیدابووین", ناتوانین لە ناسینی كۆمەڵایەتیدا خۆمان بە "بەرجەستەبوون" یان "ناوەڕۆك" بزانین, بەڵكو هەموو گرووپ و كۆمەڵە پەیدابووەكان كە هەن لەگەڵ ئێمەدا گشێك پێكدەهێنن, كە لەكاروانی مێژوودا كارونەخشیان كردووە و دەیكەن. بۆئەوەی بتوانین چۆنیەتی بەدیهاتن و بەرجەستەبوونی ناسنامەكان باشتربناسین, پێویستمان دەبێت پێگەكانی ئەو پەیدابوونە, لە روانگەی كۆمەڵناسییەوە بزانین و لەهەریەكەیان بكۆڵینەوە.

هاوڵاتی بوون, نەك نەتەوەپەرستی

قۆناغەكانی گەشەی ناسنامە تا ئێستا بەم جۆرەیە" خێڵ, میللەت, نەتەوە و هاوڵاتی. كاتێك كە سەرچاوەی بیروچوارچێوەی وێناكردنی كۆمەڵناسی دەبێتە چەمك و

زاراوەی وەکو کۆمەڵ, گروپ, پێکهاتەی کۆمەڵایەتی, جێگاوڕێگا, نەخش, توێژبەندی کۆمەڵایەتی, فەرهەنگ و نەتەوە لەلای ئەو زانستە گرنگی پەیدادەکەن. زاراوەی دوایی واتە (نەتەوە) لە مانای نەتەوەپەرستی یان میللەتگەرایی زیاتر لایەنی سیاسی و باوەڕی و سۆزداری (یان ئایدیۆلۆژی) هەیە و بەهرەمەند دەبێت لە فرەیی و لێکۆلینەوەی زیاتری دەوێت. سەرەڕای قەوارە و پێکهاتنەکەی, کە بێگومان دەکرێت چەند گرووپی میللی یان "نامیللی" تێدابێت, واتا ئەو گرووپانە سەربەهەمان نەتەوەن یان نا. کەم وڵات هەیە لە دنیادا تاکە نەژاد و نەتەوە و میللەتێك بە تەنها بژین و زۆربەی وڵاتەکان لەو زەمینەیەدا فرەن. یەکسانی و هاوتایی نەتەوەیەك _ئەگەر چەند سەدهەزارێکیش بن _کارێکی ڕێژەیی و کاتییە, کە زۆربەی کات شایانی باوەڕکردن نییە.

سەرکەوتن یان دەسەڵاتی سیاسی — سەربازی و دیموگرافی کۆمەڵێکی دیاریکراو _بە ناونیشانی نەتەوەیەك_ بەسەر "هاوڵاتیان", "هاونیشتمانان" یا "داگیرکراوان" هەرگیز نەفی بوونی ڕاستینەی کۆمەڵناسی و یاسایی ئەوانی دیکە ناکات و ناشبێت کە وابێت. لێرەوە جیاوازی نێوان (لێکۆڵیار) و نەتەوە یان نەتەوەپەرست دەردەکەوێت, وتن و سەلماندنی (ڕەسەنایەتی) تاکە یەك گرووپی میللی لە وڵاتێکدا نەفی یاسای سروشتی — کۆمەڵایەتی پەیوەندی و تێکەڵاوی بەناچاری کۆمەڵەکانی مرۆڤ دەکات لەگەشەی مێژوو, هاوگەرایی و پێکەوەژیانی ئەوانە لە پانتایی جوگرافیادا.

ئەگەر سەرنج بدەینە وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا, یەکەم شت بۆمان دەرئەکەوێت ئەوەیە کە ئەم وڵاتە لەم زەمینەیدا (زەمینەی ناسنامە) وڵاتێکی کراوەیە, ئەو زاراوانەی بەکاردێت چ لە ئاستی زانستی و تەنانەت سیاسیشدا وێنای ئەو ڕەوشە کراوەیە دەکەن و (خەڵکی ئەمریکا - American People) و (کۆمەڵگای ئەمریکا - American Society) بەکاردێت نەك میللەت یان نەتەوەی ئەمریکا, ئەوش لەوە پەیدابووە کە لەو وڵاتەدا چەند میللەت و ناسنامە و گرووپی تێدایە, یەکتریان قبووڵ کردووە و وابەستەبوون بە میللەت یان نەتەوە هەتا دێت لەو وڵاتەدا کەم دەبێتەوە و ناسنامەی ئەمریکی (هاوڵاتی بوون) جێگای هەموو ناسنامەکانی دیکەی گرتۆتەوە.

بێگومان هەموو ئەمانە بەهۆی کرانەوە, شارستانی بوون و یەکسانی ماف و ئەرکەکانی هاوڵاتییانە, وێرای ئازادبوونی پاراستنی خودی ئەو ناسنامە جیاوازانەش. ناسنامەی ئەمریکی سەبارەت بەو گەشەکردنانە لە ئاستەکانی کۆمەڵایەتی, فەرهەنگی و بەهاکاندا, زیاتر بەمانای "نیشتمانپەروەری – Patriotism" و "وەفاداری" دێت بۆ دەستوور و تەنانەت نەك بۆ "ئاڵا" و دامەزراوە یاسایی و حکوومەییەکانی کۆمەڵ بەرجەستە دەبێت.

لە راستیدا پێوەری ناساندن و پابەندبوونی کردەیی و یاسایی کۆمەڵێکی دیاریکراو لە زەمینەی نێودەوڵەتیدا, ناسنامەی ئەو خەڵکەیە بۆ وڵاتێکی دیاریکراو, بەڵام بە پێی پێوەرەکانی دیموکراسی, مافەکانی مرۆڤ و مافی ناسنامەکان, نەك وڵاتانی بەزۆر دروستکراو و سەپێنراوی وەك عێراق یان تورکیا یان زۆربەی وڵاتانی جیهانی سێ کە لە هەردوو زەمینەی ناسنامەیی و دیموکراتیدا, هیچ مافێکیان بە گرووپ و میللەتە جیاوازەکان و تاکەکان نەداوە.

ئەگەر گرنگی بدەین بە حاڵەتی میللەتی و نەژادی و لە نێوان گرووپ و میللەتەکانی وڵاتێکدا (کە کەم وڵات هەیە لە رەوشی فرەیی گرووپەکان بەدەربێت) و لە جیاتی (هاوڵاتی بوون) یان (هاونیشتمانی بوون) بە کاریان بهێنین, ئەو کاتە رێگا دەدەین کە ئاستەنگی ناسنامە و دژایەتی نێوان ناسنامەکان فراوانتر بکەین. لەسەردەمێکدا کە خودی ناسنامەی نەژادی و میللی و (تەنانەت نەتەوایەتیش) لە رەوشێکی دژواردا بەسەردەبەن. گرنگی دانی تایبەتی بە یەکێك لەو ئاستانەی ناسنامە لەبەرامبەر بەرژەوەندی گشتی و هاوڵاتی بوون هەلومەرجەکە دژوارتر دەکات و سەرەنجام زەمینەیەکی رەسمی و سیاسی و (زۆر جاریش سەربازی) بۆ هەڵاواردنی ناسنامەیی فەراهەم دەبێت. زۆرن ئەو وڵاتانەی کە دەمێك ساڵە بەو شێوەیە سیاسەتی ناسنامەیان پیادەکردووە.

ناسنامەی کۆمەڵ و ناسنامەی تاک:

سەبارەت بە دیاریکردنی چەمکی ناسنامە لە ئاستی فراواندا و بە پێی پێوەرەکانی سەردەم, ناساندنی ئەم زاراوەیە بە (هاولاتی) و (مافەکانی مرۆڤ) و (مافی تاکەکان) و (هاونیشتمانی)بوون , دەگەینە ئەو ئاستەی کە ناسنامەی گرووپی مرۆڤایەتی لەگەڵ ناسنامەی (تاك) و (خود)دا دەبێتە (فرەیی) لەبەرامبەر (یەکێتی) یان (تاکگەرایی), چونکە لە فرەیی و پەیوەندیدا هەردوو ئاستەکانی یەك بوون (چاکتر وایە پەیوەندی و کۆدەنگی بەکاربێت) و تاکگەرایش پەیدا دەبێت و لەکاتێکدا پێچەوانەی ئەمە راست نییە.

ئازادی و داواکارییەکانی مرۆڤایەتی لە هەردوو ئاستی (گشت) و (بەش) یان (کۆمەڵ) و (خود)دا توانیویەتی ستاندار یان پێوەرێکی جیهانی بۆ پاراستنی مافەکان و ناسنامەکان بەدەست بهێنێ. جاڕنامەی گەردوونی مافەکانی مرۆڤ, کە مافی تاکەکان و مافی پاراستنی ناسنامەکانیشی تێدایە (بەناسنامەی تاك و کۆمەڵ) زەمینە و چوارچێوەیەکی گونجاوە بۆ ئەوەی بتوانین لە واری ناسنامەدا بگەینە ئەو ئاستەی کە ناسنامە هەردوو ئاراستەی کۆمەڵ و تاك لە خۆیدا فەراهەم دەکات. ناسنامەی تاك ئەوەنییە, کە ئەو کەسە کێیە؟, بەڵکو ئەوەیە کە ئەو گرووپەی کە ئەوی تێدایە (لە خێزانەوە تا چینی کۆمەڵایەتی, میللەت, نەتەوە, پارت, هاودینان و ....) خود کام ناسنامەی هەیە و چۆن ئەو ناسنامەیەی بۆ دەگوێزرێتەوە. هەڵبەتە کە تاك لە ڕوانگەی دەروونناسی تاك و تایبەتمەندییەکانی, لایەنی کەسایەتی و هەمیشە سەربەخۆییەکی رێژەیی خۆی هەیە, ئەویش بەوەی کە چۆن لەگەڵ ناسنامەی گرووپ یان کۆمەڵدا بیر و کرداری خۆی بەرجەستەدەکات. تاك لەوانەیە مل نەدا بە کردار و بەهاکانی کۆمەڵ و هەڵگەڕێتەوە و "لابدات". بەڵام بە دڵنیایی دەبێت بڵێین کە ئەم هەلومەرجە یان (لادانە) هەرگیز هەمیشە نێگەتیف و خراپەکار نییە, بەڵکو لە هەندێك جار پۆزەتیف و بنیاتنەریشە, چونکە خود پەیوەندی بە جووڵە و دینامیزمی کۆمەڵەوە هەیە و بەدیهێنانی ئەو دینامیزمە, ئەو خودە سازدەکات.

دەبێت ئەوە بلێین کە زاراوەی "ئاستەنگی ناسنامە - Identity Crisis" لەلای (ئەریك ئەریکسۆن) (١٩٠٢ – ١٩٩٤) دەروونناسی ئەمریکی, لەو کاتەدا بەردەهێنێ کە مرۆڤ دەگاتە قۆناغی نەوجەوان و لاوێتی, ئاستەنگی ناوبراوی تاك و دەروونی پەیوەندی و کاریگەری لەسەر سەردەمێکی تایبەتی تەمەنی ژیانەوە هەیە, کە بێگومان قۆناغێکی تێپەڕ و بەسەرچوو دەبێت. ئەو ئاستەنگە, گرووپی و کۆمەلایەتییە و کەم و زۆر , هەمیشە لە نێوان کۆمەڵێك لە نەوجوانان و لاوان و لە کاتی تایبەتیدا پەیدا دەبێت. لەهەمان کاتدا, خودی ئاستەنگی ناسنامە خۆیشی (چۆن دەولەتێکی سەردەمی تێپەڕبوون)کاردەکات, واتە نە ئێرانی (پەهلەوی) و نەئێرانی (کۆماری ئیسلامی) دورگەیەکی ئارامی ئەبەدی نییە, چونکە لایەنی کەم شەپۆلەکانی دەوروبەری کەنارەکانی هەمان دورگە بە شێوەیەك لە شێوەکان و چۆن بۆیانبکرێت, کاریگەری لەسەر دورگەکە دەکەن.

بەم جۆرە, لەهەر ئاستێك کە ئاستەنگی ناسنامە دەرئەکەوێت, هەرچی زیاتر و باشتر رەگو ڕیشەکانی بناسین, چاکتر و کاریگەرتر چارەسەری دەکەین. ئاستەنگی ناسنامەی کۆمەلایەتی یەك (کێشەی کۆمەلایەتییە) و دەبێت وەك هەر پرسێکی کۆمەلایەتی دیکە بیناسین, پشتگوێی نەخەین, هەروەکو مەولانای رۆمی دەلێت :

دەردێك نییە, خراپتر لە نەزانی

تۆبە هاوڕێی نەزانی عیشقت لەدەست چوو

ناسنامەی پەیوەندیدار

ئەگەر لە جیاتی (کۆمەڵی) ئێران و (ولاتی) ئێران بمانەوێت تەنها باسی (نەتەوەی) ئێران بکەین و تەنها ئەو پەیوەندییە لە (نەژادی ئاری) و (زمانی فارسی) و (مێژووی کۆن) ی ئێراندا بناسین و میللەت و نەتەوەکانی دیکە نەناسین و حسابیان بۆ نەکەین, گرووپە میللییەکانی ئازەری, بلوج, تورکمان, کورد و عەرەب و گرووپە دینییەکان لەبەرچاو نەگرین, بێگومان هەریەك لەمانە کە هەستدەکات ئێرانی بوون قەیران و

ئاستەنگ و چەوسانەوەیە بۆ ئەو, کاردانەوەی دەبێت و هەمیشە لە هەوڵی ئەوەدا دەبێت لەو چوارچێوە چەوسێنەر و ئاستەنگە رزگاری بێت و چوارچێوەو ناسنامەیەکی دیکە پەیدا بکات. بەڵام کاتێك ناسنامەیەکی دیاریکراو دەیەوێت زیاتر خۆی بنیادبنێت و گەشە بکات, بەمەرجێ ئەوانەی دیکە لەبەر چاو بگیرێت و بیان خوێنێتەوە. دوو کاری سەرەکی و گرنگ بۆ خۆی و بۆ ئەوانی دیکە پەیدادەکات, یەکەم" ئەوەیە بەبێ کێشە و دوژمنایەتی ناسنامەی خۆی پەرە پێدەدات و دووەم" هەلی یارمەتیدانی ئەوانی دیکە بۆ ناسنامەکەی خۆیشی پەیدا دەکات.

ئەگەر ئەوە لەبەرچاوبگرین کە هەموو ئەوانەی پێکەوە دەژین دەتوانن کاریگەری و هاوکاری لە زەمینەی ناسنامەدا بۆ یەکتری بنوێنن, چونکە هەروەکو چۆن تاکەکان لە بونیاد و کرداردا لەگەڵ یەك پەیوەندیدارن (هابرماس, دریدا) هەربەوجۆرە ناسنامەکانیش لە بونیاد و چالاکیاندا پەیوەندی و کاریگەرییان هەیە. باشترین رێگای کۆمەڵناسی بۆ ناسنامە, گەشانەوەی ناسنامەی پەیوەندیدارە, نەك نکۆڵیکەر و هێرشبەر و سەرەنجام لەسەردەم و سیستەمی دیموکراسیدا, رەوشی سەرەکی ناسنامە دەبێتە رەوشێکی داکۆکیکەر, نەك هێرشبەر.

شێوەی هەڵوێستی ئێمە لەگەڵ ناسنامەکاندا دەبێت شێوەی کۆمەڵناسی (Sociologic), نەك ئایدیۆلۆژیك بێت. ئەگەر وا نەبێت دەستدەکەین بە نکۆڵی و لەناوبردنی ناسنامەی کۆمەڵایەتی ئەوانی دیکە, لە کاتێکدا لەوانەیە خودی ئەوانی دیکە یارمەتیدەری ئێمەبن بۆ بونیادنانی ناسنامەکەمان. دەبێت ئەوەش لەبەرچاو بگرین کە ناسنامەکان هەمیشە و لە ئایندەشدا لەگەڵ یەك پەیوەندیدارن.

تایبەتیبوون و گشتیبوونی ناسنامەکان

ناساندنی ناسنامەی کۆمەڵایەتی کارێکی رێژەییە و وەکو هەموو پێناسەکانی دیکەی زانستی سروشتی و کۆمەڵایەتی شێوەیەکی "رێکەوتن" و "شایستەیی" هەیە, مانای کە هەمیشە لە هەلومەرجی گەڕان و لێکۆڵینەوە و چاککردن و گەشەکردن و

تەنانەت کەمکردن و لێ لابردندا دەجولێتەوە و بەردەوام دەبێت. لە هەمانکاتدا لە هەندێك باری تایبەتیدا (نەك گشتی) رەوشی تایبەتیش بەخۆوە دەگرێت, واتە ناسنامە سەرەڕای ئەو رەوشە بەردەوامەی گەشەکردن, لایەنی زۆر تایبەت بەخۆشی هەیە, کە لەوانەیە ناسنامەکانی دیکە خاوەنی نەبن. ئەم پێناسەیە پەیوەندی هەیە بە کاریگەری (خودی) ئەو رەهەندە مێژووییەی کە تیایدا ئەلگۆیەکی "نموونەیەکی" دیاریکراوی کۆمەڵناسی کاردەکاتە سەر هەر کۆمەڵێکی مرۆڤایەتی (نموونەی شیعەی ئێرانی) یان (کاکەیی و ئێزیدی کورد), کە خۆیان بە شێوەیەکی تایبەتی بۆ خۆیان و بەشێوەیەکی رێژەیی لەگەڵ ئەوانی دیکەدا دەناسێنن. ئەم هەڵوێستە یان "ناسینە" بۆ ناسنامە دەمانباتە ئاستێکی دیکەی شیکردنەوە, ئەویش ئاستی فەرهەنگە.

فەرهەنگ, نەك نەژاد

دەربارەی باسی (نەژاد) و (فەرهەنگ) و کەسی زانستکار چەمکی (نەژاد) دوور دەخاتەوە, بەو پێیەی کە ئەم زاراوەیە هەرگیز زانستی نییە. و کاریگەری ترسناك و دژایەتی نێوان ناسنامەکان پەیدادەکات. کاتێك باسی رەسەنایەتی کۆمەڵێك خەڵك دەکەین وەکو گرووپی کۆمەڵایەتی, فەرهەنگ, زمان و مێژوو یان سایکۆلۆژی و بەهاکانیان گرنگی پێدەدەین, بەڵام دەبێت دوور بێت لە رەگەزپەرستی . ئەگەر دەربارەی پەیدابوونی ناسنامەکان, وەکو دیاردەیەکی مێژوویی بدوێین بۆمان دەرئەکەوێت کە پەیدابوون و دەرکەوتنی نەتەوەیەکی دیاریکراو لە دوای پەیدابوونی (شار) نەك (لادێ) دەتوانرێت باسی لێبکرێت, هەرلەبەر ئەوەی کە یەکەم" دیاردەی شار, دیاردەیەکی نوێیە و زۆربەی دانیشتوانی جاران لە لادێکاندا دەژیان و پاشان چوونەتە شارەکانەوە, بۆیە تەماشا دەکەین کە شار لە لادێ زیاتر هەمەڕەنگە و چەند جۆر رەسەن و خێزان و بنەماڵەی تیادەژی, واتە دروستبوونی هەلومەرجێك کە تیایدا رەسەن یان سەرەتا دەورێك نابینێت بۆ پێکهێنانی ئەو چوارچێوە یان ناسنامە کۆمەڵایەتییە. دووەم" لەبەر ئەوەی شار زیاتر لادێ رەوشی جێگیر بە خۆوە دەگرێت و

ئەو شێوە ژیانەی شار, ئەو داب و نەریت و هەلومەرجی رووناکبیری و خوێندەوارییەی شار دەتوانێت بناغەیەکی باشتر و بەردەوامتر و فراوانتر بۆ ناسنامە بەدی بهێنێت, کە کۆی ئەمانە بەناوی فەرهەنگەوە دەناسرێت. هەر لەبەر ئەمانەیە کە زانایانی نەتەوایەتی, یەکێك لە مەیدانەکانی پەیدابوونی ناسنامە بەو شێوە ژیانەی دوای شار کە دەبێتە فەرهەنگ , دەکەنە بناغە و گرنگی بە نەژاد یان سەرەتا و بنەماڵە و خێڵەکان نادەن, چونکە هەموو ئەمانە کاتێك دەتوانن ببنە یان بچنە ئاستێکی فەرهەنگی و ناسنامەیی کە بگەنە قۆناغی شار و نەتەوە. رەوشی شار و نەتەوە دەتوانێت شارنشین و هاوولاتی بە تەواوی دەتوانێت رەسەنتر بوونی نەژادێك, بنەماڵەیەك یان خێلێك پاشەکشە پێبکات و رەوشێکی فەرهەنگی فراوانتر بکاتە رەهەندێکی ناسنامە..

سەرچاوەکان:

١- ی. فیختة, خطابات الی الامة الالمانیة, ترجمة : د. سامی الجندی. دار الطلیعة, بیروت ١٩٧٩.

٢- رابرت هولاب, یورگن هابرماس و نقد در حوزەء عمومی . ترجمة د. حسین بشیریة.نشر نی, تهران ١٣٧٨.

٣- کارل پۆپەر, وانەی ئەم سەدەیە, وەرگێرانی. شۆرش جوانرۆیی. دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم, سلێمانی , ٢٠٠١

٤- اریك هوبزباوم, الامم والنزعة القومیة. ترجمة , عدنان حسن. دار المدی ١٩٩٩

٥- تزفتیان تودوروف, نحن و الآخرون , ترجمة د. ربی حمود . دار المدی ١٩٩٨

٦- ارنست گیلنەر, الامم و القومیة , ترجمة: د. مجید الراضی . دارالمدی ١٩٩٩

٧- اریك هوبزباوم, هەمان سەرچاوە.

٨- هەمان سەرچاوە.

٩- جان لچت, پنجاه متفکر بزرگ معاصر (از ساختارگرایی تا پسامدرنیته), ترجمە: محسن حکیمی. تهران, انتشارات خجسته. ١٣٧٧.

١٠- تزفتیان تودوروف, نحن و الآخرون , ترجمة د. ربی حمود . دار المدی ١٩٩٨

١١- محمد ضمیران, جاك دریدا و میتافزیك حضور, انتشارات هرمس, تهران, ١٣٧٩

١٢- سرگشتگی نشانها (نمونەهای از نقد پسامدرن), نشر مرکز, تهران ١٣٧٩

١٣- محمد ضمیران, جاك دریدا و میتافزیك حضور, انتشارات هرمس, تهران, ١٣٧٩

١٤- سرگشتگی نشانها (نمونەهای از نقد پسامدرن), نشر مرکز, تهران ١٣٧٩

١٥- ئەم وتەیە هی جاك دریدایە, کتێبی اطیاف مارکس, گۆڤاری سەردەم, ژمارە ١٤

١٦- تەواوی زانیاریەکانی خاڵی سێ لە (پۆست مۆدێرنیزم) لە کتێبی : محمد ضميران, جاك دريدا و ميتافزيك حضور, وەرگیراوە.

١٧- تۆدۆرۆف, هەمان سەرچاوە.

١٨- هەمان سەرچاوەی پێشوو.

١٩- سرگشتگى نشانها (نمونەهاى از نقد پسامدرن), نشر مركز, تهران ١٣٧٩

٢٠- تۆدۆرۆف, هەمان سەرچاوە.

٢١- سرگشتگى نشانها (نمونەهاى از نقد پسامدرن), نشر مركز, تهران ١٣٧٩

٢٢- جان لچت, پنجاه متفكر بزرگ معاصر (از ساختارگرايى تا پسامدرنيته), ترجمه: محسن حكيمى. تهران, انتشارات خجسته. ١٣٧٧.

٢٣- آلان تورين, ماهى الديمقراطية, ترجمة حسن قبيسى, دار الساقى, بيروت, ١٩٩٥.

٢٤- آلان تورين, نقد الحداثة, ترجمة انور مغيث, المجلس الاعلى للثقافة, ١٩٩٧.

٢٥- تزفتيان تودوروف, نحن و الآخرون , ترجمة د. ربى حمود . دار المدى ١٩٩٨

٢٦- بەشی زۆری زانیاریەکانی بەشی (سەرەنجام) لە وتارێکی د. عەلی ئەلتائی _بەڕێوەبەری بەشی زانستی کۆمەڵایەتی زانکۆی شاو _ کارۆلینای باکور, وەرگیراوە. بڕوانە ؛ د. على الطايى؛ تبلور هويت گروهى در بينش جامعه شناختى. مجله (كتاب ماه, علوم اجتماعى) شماره ٤٣ — ٤٤ سال چهارم ١٣٨٠ .